

Türkiye Cumhuriyeti'nin 101'inci Yılında Çeviri Söylemleri Bağlamında Erken Dönem Çeviri Tarihimize Kısa Bir Bakış (1923-1979)*

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR ÇAVUŞOĞLU**

Öz

101'inci yaşı 1924 yılında kutlanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti gerek yönetimi gerekse halkıyla, toplumsal ve kültürel gelişimini sağlamak amacıyla çeviri etkinliğine hep ilgi göstermiştir. Aslında Orta Asya'da başlayıp Anadolu kültürümüzde de 13. ve 14. yüzyıllardan bu yana var olan bu ilgi, Tanzimat Döneminde Batı kültüründen ilk defa yapılan edebiyat ve felsefe çevirileriyle daha belirginleşmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde ise artarak devam etmiştir (krş. Ülken, 1935; Toska, 2002, s. 58). Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti'nin köklerinden gelen bu çeviri olgusuna, kuruluşundan 1979 yılındaki "Birinci Çeviribilim Sempozyumu" (bkz. Eruz, 2003, s. 135) yapılarına değin geçen süre içerisinde, çeviriye ilişkin bazı önemli kurum, kuruluş, etkinlik çalışmaları ve bu çalışmalarda yer alan öznelerin söylemleri bağlamında odaklanmaktadır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin Erken Dönemindeki çeviri etkinliği, "Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi (1923-1939)", "Tercüme Bürosu Dönemi (1939-1967)" ve "Akademik Çeviri Çalışmaları Öncesi Dönem (1967-1979)" olarak üç alt dönemde irdelenmektedir (bkz. Çavuşoğlu, 2016). Araştırmanın amacı, Türk toplumunun son yüzyılında "tercüme"den "çeviri"ye, "çeviri"den "çeviribilim"e doğru yaptığı bu sosyokültürel yolculuğu geçmişle bağı, "eyleyen" özneleri (İng. "agents") (Even-Zohar, 2002, s. 172), terim, dergi, kitap, toplantı gibi ürünleriyle betimlemek ve Türkiye'deki çeviri çalışmalarının hem Türk dili, kültürü, toplumu hem de uluslararası toplum ve kültürün gelişmesinde oynadığı rolün önemini ortaya koymaktır. Toury'nin *Erek-odaklı Kuramı* (1980) ile Vermeer'in *Skopos Kuramı* (1989) temelinde geliştirilen araştırmada çeviri etkinliğine Niklas Luhmann'ın (1995) "Toplumsal Sistemler" kuramı temelinde "sosyal bir uygulama" (Chesterman, 2006, s. 9) olarak ve Itamar Even-Zohar'ın "kültür planlaması" (1994) kavramıyla yaklaşılmakta ve Türk toplumundaki "çeviri kurumu" veya "sistemi"nin (Hermans, 1995) "iç hafızasına" ve sürekliliğine katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkiye Cumhuriyeti'nin Erken Dönemi, Türkiye çeviri tarihi, çeviri söylemleri, çeviri sosyolojisi, çevirinin eyleyen özneleri

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Alev Bulut danışmanlığında 2016 yılında tamamlanan "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Yazınsal Aktörlerin Çeviri Söylemleri (1923-1979)" başlıklı Doktora tezinden yola çıkılarak yazılmıştır ve 30 Eylül-2 Ekim 2024 tarihleri arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde gerçekleştirilen II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Haliç Üniversitesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: ozgurcavusoglu@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7885-0609.

Gönderilme Tarihi: 15 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 1 Mart 2025

A Brief Look at the Translation History in the Early Period of the Turkish Republic Within the Context of Translational Discourses in its 101st Anniversary (1923-1979)

Abstract

The Turkish Republic, whose 101st birthday was celebrated in 2024, with both its administration and its people, has always been interested in translation activity to develop its society and culture. This interest, which started in Middle Asia and continued in Anatolia since the 13th and 14th centuries, was accentuated with the first literary and philosophical translations from the West in the *Tanzimat* period and increased in the Turkish Republic (cf. Ülken, 1935; Toska, 2002, p. 58). This research focuses on this deep-rooted interest in the Turkish Republic between its establishment in 1923 and its “First Translation Studies Symposium” in 1979 (see Eruz, 2003, p. 135) within the context of some important institutions, activities and the discourses of its “agents” (Even-Zohar, 2002, p. 172). Thus, the translation activity in the early period of the Turkish Republic is examined under three subtitles: “The Establishment of the Republic (1923-1939)”, “The Translation Bureau” (1939-1967)” and “The Period before the Academic Translation Activity (1967-1979)” (see Çavuşoğlu, 2016). The purpose of the research is to describe this Turkish sociocultural journey from “tercüme” (Ottoman-Turkish term for translation) to “çeviri” (translation), and then from “çeviri” to “çeviribilim” (modern Turkish term for translation studies) with its bonds with its past, “agents” and products such as terms, journals, books, conventions and to emphasize the important role of this translation activity on the development of both Turkish language, society, culture and the international society and culture. Based on Toury’s *Target-oriented Theory* (1980) and Vermeer’s *Skopos Theory* (1989), the research also approaches translation activity as “a social practice” (Chesterman, 2006, s. 9) and “a culture planning” (Even-Zohar, 1994) in accordance with Niklas Luhmann’s (1995) theory named “Social Systems”, trying to contribute to the sustainability and “memory” of the “translation system” or “translation institution” (Hermans, 1995) in Türkiye.

Keywords: The Early Period of the Turkish Republic, Turkish translation history, translational discourses, translation sociology, agents of translation

GİRİŞ

Bu çalışmanın kuramsal temelini modern Çeviribilim disiplininin iki temel yaklaşımı oluşturmaktadır: Gideon Toury’nin (1980) *Erek-Odaklı Kuramı* ve Hans Vermeer’in *Skopos Kuramı* (1989). Böylece, etkinliğinin yapıldığı erek toplum Türkiye Cumhuriyeti, zaman ise Cumhuriyet’in kuruluşunun erken dönemidir: 1923-1979. Çeviri etkinliğini yönlendiren ihtiyaçlar ise, kökleri Orta Asya’ya, 5. yüzyıla dayanan, yeni kurulmuş bir devletin halkıyla birlikte duyduğu dilsel, kültürel ve bilimsel ihtiyaçlardır: hemen hemen her alanda bilgi, beceri dağarcığını geliştirmek ve Doğu, Batı, tüm dünya ile var olan etkileşimi kuvvetlendirmektir. Araştırmada çeviri etkinliğine çeviri söylemleri yoluyla yaklaşılmaktadır; zira Andrew Chesterman’a göre, çeviri üstüne söylemler veya “çeviri üst söylem”leri (Bengi-Öner, 1999, s. 25), çevirilerin kendisi gibi, “çeviri sistemini” “besler”, “yansıtır” ve “etkiler”: Böylece, çeviri etkinliğinde «algılar», «beklentiler» yani normlar oluşur ve etkinlik «kendi kendini yargılayıcı» ve «kendi kendini geliştirici» hale gelir (2006, s. 14).

Böylece çeviri tarihi ve çeviri sosyolojisi alt alanlarına dâhil olan bu araştırmada çeviri etkinliğine Niklas Luhmann'ın (1995) "Toplumsal Sistemler" (İng. *Social Systems*) başlıklı kuramı temelinde de yaklaşılmaktadır: Hukuk, politika, çeviri gibi alanlardaki «iletişim eylemleri» «toplumsal sistemler»i oluşturmaktadır. "Sistem" yerine "kurum" sözcüğünü tercih eden Hermans'a (1995, s. 10-11) göre ise, "çeviri söylemleri" "kendi kuyruğunu ısırarak yılan misali" (1999, s. 148), "çevirinin 'toplumsal yüzü'" (a.g.e., s. 5, özgün vurgu)¹ olarak tanımlanabilecek "çeviri kurumu"nun "özetlemesi"nin (İng. *self-description*) bir parçasıdır; böylece hem kendi kendini oluşturmasına, geliştirmesine, sürekliliğine, istikrarına katkı sağlar hem diğer sistem veya kurumlardan farkını ortaya koyar: "özetleme" işlevi (krş. 1999, s. 141-146). "Merkezi bulunmayan", "çok bağlamlı" "sosyal sistemler" dünyasında, Hermans'a göre, "tek ve bitmiş bir tarih anlayışına yer yoktur." (a.g.e., s. 150).

Araştırmanın bütüncesini oluşturan çeviri söylemleri üzerinde yapılacak olan söylem çözümlemesinde ise, Roman Jakobson'un (bkz. Kıran ve Kıran, 2010, s. 79-109) belirlediği dilsel iletişimin temel öğelerinden yani "konuşucu ya da yazar, gönderge, alıcı, ileti, kanal, kod" ve bu öğelere ilişkin dilin sırasıyla "anlatım, gönderge, çağrı, sanat, ilişki ve üst-dil" işlevlerinden faydalanılmaktadır. Ayrıca, bütüncede yer alan her bir metin, yazarının bir "sözcelem"ini yani "belli bir bağlam ve durum içinde bir sözce üretme edimi"ni (a.g.e., s. 183-185) oluşturduğu için, söylem çözümlemesinde Emile Benveniste'nin "konuşucunun 'dili kendi hesabına kullanım' edimi" olan, "dili bir araç olarak alı[p]" "onu 'söylem'e dönüştür[en]" "sözcelem" yaklaşımından ve John Langshaw Austin'in (1962) *Söz Edimi Kuramı* diye anılan ve söz üretirken aynı anda oluşan üç tür işlevi irdeleyen edimbilimsel kuramından da yararlanılmaktadır: sözün kendisi olan "düz-söz edimi", bir bağlamda üretilmiş o sözün yani sözcelemin işlevini konu alan "edim-söz edimi" ve bu işlevin alıcı üzerindeki etkisine yani alıcının bu söze gösterdiği tepkiye ilişkin olan "etki-söz edimi".

Bu araştırmanın ana amacı, Çavuşoğlu'nun (2016) "Cumhuriyet Türkiye'sinde Yazınsal Aktörlerin Çeviri Söylemleri (1923-1979)" başlıklı ekleriyle birlikte toplam 649 sayfadan oluşan doktora tezinde öne çıkan bazı başat bilgilere odaklanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Erken Dönemindeki (1923-1979) "yazınsal aktörler"ini yani öykücü, romancı, oyun, gezi, anı yazarı, şair, yazın bilimci ve yazın çevirmenlerinin çeviri yaklaşımlarını, ürettikleri yazılı veya sözlü çeviri söylemleri yani "sözcelem"leri yoluyla betimlemek ve onların Cumhuriyet Türkiye'sindeki değişen, gelişen ve akademik çeviri çalışmalarına ulaşan çeviri etkinliğine veya "çeviri kültürü"ne, dolayısıyla hem erek hem uluslararası topluma ve kültüre hangi düşüncelerle, hangi yaklaşımlarla katkıda bulduklarını çağdaş Çeviribilimin kuram ve yaklaşımlarının ışığı altında ortaya koymaktır. Bu araştırma, 56 "yazınsal aktör"ün toplam 127 adet söylemini üç tarihsel dönemde irdelemektedir: a) Yeni bir yazı dilinin oluşturulmaya başlandığı zamandaki çeviri söylemlerini kapsayan "Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi (1923-1939)"; b) 1-5 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleştirilen Birinci Türk Neşriyat Kongresi kararlarına, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel öncülüğünde kurulan Tercüme Bürosu vasıtasıyla devlet himayesinde gerçekleştirilen çeviri etkinliği sırasındaki söylemleri içeren "Tercüme Bürosu Dönemi (1939-1967)"; c) Tercüme Bürosu sonrası ve Türkiye'de ilk "çeviribilimsel" çalışmaların başlamasının hemen öncesinde üretilen çeviri

¹ Aksi bildirilmediği sürece, bu metindeki yerleşik terimlerin dışındaki çeviriler benimdir.

söylemlerini konu alan “Akademik Çeviri Çalışmaları Öncesi Dönem (1967-1979)”.

Araştırmanın bütüncesi “erişilebilirlik” ilkesiyle, çeviri ve çeviribilim kaynakçalarından, çeviri söylemi üzerine hazırlanmış kitap ve dergilerden, gazete makalelerinden yararlanılarak rastgele oluşturulmuştur (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 9). Bütüncenin 1979 yılında sonlandırılmasının sebebi ise, 23-26 Ocak 1979 tarihlerinde, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü, Avusturya Başkonsolosluğu Kültür Ofisi ile Türk-Alman Kültür Enstitüsü iş birliğiyle İstanbul’da “Birinci Çeviribilim Sempozyumu” (bkz. Eruz, 2003, s. 135, 139 ve 259-260) başlığı altında uluslararası bir toplantının yapılmış olmasıdır. Böylece bu araştırmanın konusu olan “geleneksel söylem”ler (Berman, 2004, s. 15), Toury’e (1995, s. 65) göre “yarı kuramsal veya eleştirel” niteliktedir; Antoine Berman’a göre ise “yazın’ın kendi üstüne yarattığı eleştirel söylemin çeviri açısından eşdeğeri”dir (2004, s. 23, Çev. Mehmet Rifat). Ancak, Berman’ın (a.g.e., s. 16-17) sayıca az fakat içerik olarak “çok zengin” ve faydalı bulunduğu, aynı zamanda üç temel niteliğinden bahsettiği “geleneksel” çeviri söylemlerinin birinci özelliği, bu araştırmanın daha sistemli bir biçimde okuyucuya sunulmasını bir dereceye kadar olumsuz etkilemektedir: Doğası gereği içerik, üslup, bağlam bakımından “farklılıklar”, “çeşitlilikler” barındıran bu “düzensiz” söylemleri anlamlı bir biçimde bir araya getirmek yazar ve dolayısıyla okur için ek bir zorluk getirmektedir.

1. CUMHURİYET’İN KURULUŞ DÖNEMİ ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ (1923-1939)

Birinci dönemde 9 yazarın 12 adet metni yani bütüncenin %9,45’i incelenmektedir (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 83-164). Bu dönemin ilk söylemi şair, çevirmen ve yazın bilimci, İstanbul Üniversitesi’nin ilk Edebiyat Fakültesi Dekanı Mehmed Fuad Köprülü tarafından yazılmış, *Hayat* dergisinde 3 Mayıs 1928’te yayımlanan “‘Tercüme’ Meselesi” başlıklı başyazıdır. Söylemlerde çeviri, Türkçe yazı dilini ve yazınını oluşturma, geliştirme, dünya medeniyetlerinin bilgi ve hümanizmasından yararlanabilme amacına yönelik, “beklenen” yoğun bir toplumsal etkinlik olarak ele alınmakta; çevirinin erek (çoğul)dizgede (toplumda) merkezi bir konumda olması istenmektedir. Yalın, genel başlıklarla, çeviriye milli, “hayati”, dahası Türkçülükle ilgili bir “dava” gözüyle yaklaşılmakta; sık başvurulan “biz” dili, “dir/dır” bildiri kipliği, “gelecek zaman” ve bazen de “geniş zaman” kipiyle gösterilen meseleye sahip çıkma, birliktelik, kesinlik/kararlılık ve zaruret vurgusu söylemlerde öne çıkmaktadır.

Telif ve Tercüme Encümeni (1921-1926) başkanlarından Ziya Gökalp’in (1876-1924) 1923 yılında çevirilerin “halkın diliyle” (Yazıcı, 2004, s. 176-178; krş. Kayaoğlu, 1998, s. 221) yapılmasını istemesi bu dönemin bakış açısını özetliyor gibidir. Mine Yazıcı, böylece “Gökalp’in, bilgiyle halkı buluşturarak, yeni bir ulus yaratma şeklindeki ülküsüne uygun kararlar aldığını” düşünmektedir (a.g.e., s. 178). İlk dönemdeki bu bakış açısı, Köprülü’nün (1928, Dil-içi Çev. Ergün Bağbaba) söylemindeki gibi, çeviriye “milli intibah [uyanış]” aracı olarak “milli, milliyetçi ve Türkçü”, hatta “devletçi” işlevler yüklemektedir. Çeviri etkinliğinde “bir asırdan beri” sistemsizlikten, programsızlıktan dolayı yeterli etkiye, sonuçlara ulaşılamadığından yakınan Köprülü’ye göre, bütün bunlara rağmen, son bir asırdaki çeviri etkinliğinin “büsbütün etkisiz kaldığı da iddia edilemez”: “Bir asır evvel tamamıyla ‘Kurun-ı Vustai’ [Orta Çağ] bir memleket olan Türkiye’de bugün ‘laik Cumhuriyet’ idaresinin kurulabilmesi, ancak bu fikri faaliyetin mahsulü olan ‘milli intibah’ [uyanış] sayesinde kabil olmuştur” (bkz. Çavuşoğlu, 2026, s. 623). Görüldüğü üzere, yazar

“çağdaş” yan anlamıyla kullandığı “laik” sıfatına haiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulabilmesini özellikle Batı’dan çeviri yoluyla oluşturulan fikri, ilmi dönüşüme kesin bir dille bağlamakta ve romancı ve çevirmen Hilmi Ziya Ülken’in dünya medeniyetlerinin gelişiminde çevirinin dönüştürücü rolünü ele aldığı *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1935) başlıklı eserinde olduğu gibi, çevirinin bu işlevini “milli uyanış” diye tanımlamaktadır.

Köprülü’nün düşüncelerine benzer bir şekilde, Ülken’e (1935, s. 324) göre, «milli uyanışta» çevirinin iki başat işlevi vardır: “fikrin sürekliliği” ve “dil meselesi”. Bu iki nitelik Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemi için geçerli ihtiyaçlardır ve çeviri kurumunu geliştirmek, değiştirmek isteyen devlet yapısının ve toplumun en önemli araçlarından biri haline getirmektedir (krş. Kayaoğlu, 1998, s. 219): “Bizim için lâzım olan eski İslam ve yeni Avrupa uyanışlarında olduğu gibi çok sistemli ve hararetli bir tercüme faaliyeti canlandırmaktır. Tanzimattan beri geç kalınan bu yola girmenin tam zamanıdır ve *şükredelim ki girilmiştir.*” (s. 4, vurgu benim). Söyleminde Türk-İslam dünyasının da rolü olduğuna inandığı dünya “uyanış” hareketini “TERCÜME’nin büyük eseri” (özgün vurgu) diye övünçle vurgulayan Ülken (a.g.e., s. 184-185), bu “uyanış” devrinin kendi toplumu için de daha vakit geçirmeden *zaruri* bir hal aldığını da açıkça bildirmekte ve bu devrin “başlamış olduğunu” “şükür” ile yani büyük bir memnuniyetle, “biz” dili ve kesinlik/kararlılık ifade eden “-dir/dır” bildiri kipliği kullanarak açıklamaktadır.

Bu noktada, Ülken’in 1935 tarihli bu söyleminde çevirinin genelde dünya medeniyetlerinin, özelde Türk toplumunun gelişimindeki yaratıcı işlevini, ürünleri, çevirmenleri, süreçleri, terimleriyle birlikte kronolojik bir sistemle irdelemesi, kendisini Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk çeviri tarihçisi olarak göstermektedir. Zira Ülken, eserinde Anthony Pym’in (1998, s. 5-6) çeviri tarihi araştırmalarını betimlerken tespit ettiği üç işlevi de yerine getirmektedir: “çeviri arkeolojisi,” “tarihsel eleştiri” ve “açıklama.” Yazarın “Selçukların son zamanında ve Anadolu beylikleri idaresinde tercüme başladı” (a.g.e., s. 340) diye nitelendirdiği Anadolu’daki Türkçe çeviri etkinliğinin Batı kültürleri ile ilişkisi bakımından bir tespiti de Anadolu çeviri tarihi açısından önemlidir: “Garple temas ve garpten nakiller yapmak hadisesinin tanzimat ile alakası yoktur.” demektedir. “Ondan çok evvel başlamış, hatta tanzimat sıralarında eskisine nazaran çok gevşemiştir” diye eklemektedir. Osmanlı Devleti’nde Batı’dan pratiğe dayalı, coğrafya, tıp, eczacılık gibi alanlardaki eserlerin çevirisini Tanzimat öncesine, edebiyat ve felsefe çevirilerini Tanzimat sonrasına tarihlendiren Ülken’e göre, Batı’ya ilgiye tepki olarak felsefe, edebiyat gibi “esasa ait mevzularda şarka daha fazla dönülmüş”tür (a.g.e., s. 351-352). Sonuç olarak *Tanzimat* “bir geçit” sayılamaz yani “Doğu kültürlerinden çeviri yapmayı bırakıp sadece Batı kültürlerinden çeviri yapmaya “geçilen” bir dönem olarak görülemez. Ayrıca Ülken, Batı edebiyatı ve felsefesinden çeviriler yapmaya başlamanın Cumhuriyet Dönemi için önemini de vurgulamaktadır: “Garpten sadece teknik eserler tercümesiyle kalınmayarak”, “sanat, felsefe ve ilim etrafında nakiller [çeviriler] [de] yapılmasıyla”, ona göre, «tam bir zihniyet değişmesi» mümkün ol[muştur] (a.g.e., s. 357-358).

Bu ilk dönemde çevirinin anlamının “dilimize kazandırmak, kazanç” haline geldiği görülmektedir (vurgular benim): Örneğin Ülken önemli gördüğü bir eserin Piri Zade Mehmed Sahip Efendi tarafından yapılan çevirisini çok değerli bulmaktadır: “[B]undan dolayı [İbni Haldun tarihinin] *türkçeye çevrilmesi* dilimiz için en mühim *kazançlardan* biridir” (1935, s. 350); romancı, öykücü, şair ve çevirmen Sabahattin Ali de bir çeviri metni övmektedir: “Burhan Toprak

tercümesinin başına konulan kısımlar arasında Andre Gide'in hatıraları tek başına edebiyatımız için bir *kazançtır*." (1935, s. 124); şair-çevirmen Nurettin Artam (bkz. Necatigil, 2000, s. 52-53) "Tercüme ve Tercümelere Dair" (1937, s. 260) başlıklı söyleminde "Süreyya Sami Gürkem"i ve çevirisini "kütüphanemize değerli bir eser *kazandırdığını* söylemek bir vazifedir" diye övmektedir.

Bu noktada, Ülken'in 1935 yılındaki söyleminden yapılan yukarıdaki alıntıda Mehmed Sahip Efendi'nin çevirisinden bahsederken "Türkçeye çevrilmesi" tamlamasını kullanmasına dikkat çekmek gerekir; yazar tüm söyleminde bu fiile sık sık başvurmaktadır: "Bundan dolayı [...] şimdi her millet kendi edebiyatını yapmağa çalıştığı için; ister istemez bütün dünya klasiklerini de kendi diline *çevirmeğe* başlamıştır (1935, s. 324, vurgu benim). Aynı yıl öykücü, romancı, şair, oyun yazarı, çevirmen, *Varlık* dergisinin 1933 yılındaki kurucusu ve editörü Yaşar Nabi Nayır (1940a, s. 231) ve Sabahattin Ali'nin de söylemlerinde "çevirmek" fiilini kullandıkları görülmektedir: Nayır 1 Mayıs 1935 tarihli *Varlık* dergisindeki "Klasikler Katliamı" başlıklı, çeviriye Köprülü ve roman, hikâye, oyun yazarı ve çevirmen Nahid Sırrı Örik (1934) (bkz. Necatigil, 2000, s. 297-298) gibi, "biz" diliyle ve "milli bir zaruret" olarak yaklaştığı yazısında "çevirmek" fiilini kullanmaktadır: "Yabancı dillerin ilmi ve edebi büyük eserlerini dilimize *çevirerek* çok zaif [zayıf] ve [h]atta zavallı olan milli *kütüphanemizi* zenginleştirmek lüzumuna inanmayan ve bu işin, bir an önce başarılmasını *dilemeyen*, sanırım ki, *aramızda kimse yoktur*" (a.g.e., s. 305, vurgu benim). Sabahattin Ali ise, 29 İlkteşrin (Ekim) 1935 tarihli, yine *Varlık* dergisindeki "De Profundis: Barkan [Burhan] Toprak'ın Tercümesi Münasebetile [Münasebetiyle]" başlıklı, "güzel" yani "doğru" ve "akıcı" Türkçe kullanımını "norm" olarak gördüğü çeviri eleştirisi yazısında, "Şimdiye kadar türkçede kitap halinde mevcut bulunmayan De Profundis son günlerde Burhan Toprak'ın güzel ve akıcı türkçesile [Türkçesiyle] *dilimize çevirildi*." diyor (1935, s. 124, vurgu benim).

Böylece 1935 yılı, "çevirmek" fiilinin "çeviri eylemini anlatan terim" olarak Türkiye Cumhuriyeti toplumunda yaygın olarak kullanılmaya başlandığı yıl olarak değerlendirilebilir. Ülken, ayrıca, "çevirmek fiilinin" isim hali olan "çevirme" sözcüğüne de aynı söyleminde, vurgu amacıyla gibi görünen bir kullanımla "tercüme" sözcüğüyle beraber yer vermektedir: "Köklerinden beri bu fikir intikalinin nasıl olduğunu etraflı bir surette görgümüz [gördüğümüz] için, burada milli inkılaplara öncülük eden tercüme ve *çevirme* faaliyetinden daha kısa olarak bahsedeceğim" (1935, s. 324, vurgu benim). Bu noktada, Cemal Demircioğlu'nun (2011 ve krş. 2005a, s. 108-116) Türk kültüründeki çeviri terimleriyle ilgili çeviri tarihi araştırmasından alıntı ile hatırlanırsa, Şemseddin Sami'nin 19. yüzyıl sonunda Kâmus-ı Türki sözlüğünde "çevirme" sözcüğüne yer vermesi, 14. yüzyılda Muhammed bin Bali tarafından "döndermek", 8-13. yüzyıllarda Uygur Türkçesinde "evirmek" anlamında "tevirlemek" fiilinin kullanılması Türk kültüründe "çeviri eylemini tarif" bakımından bir geleneğe işaret etmektedir: İngilizcede yaygın olarak kullanılan "*translate*" sözcüğünün "metni bir taraftan öte tarafa taşıma" anlamıyla karşılaştırıldığında Türkçe çeviri geleneğindeki bu terimlerin "metnin (dilinin/kültürünün) yönünü değiştirmek" (İng. "*turn*") anlamında kullanılageldiği görülmektedir.

Benzeri bir şekilde, "nakletme", "terceme", "dilimize/kültürümüze kazandırmak", "tefsir", "şerh etmek", "tercümecilik" gibi başka terimlerin de sık sık kullanıldığı bu birinci dönemde bir terim daha "geleneksel" bir anlam taşımaktadır: Örik'in *Ülkü* dergisindeki, çeviriye çoğul bir mesele olarak baktığı "Tercüme Mes'elelerinden Biri" (1938) başlıklı yazısında günümüzde "yerlileştirme"

(İng. “domestication”) olarak bilinen kavrama “aşırı” anlamı yüklenerek oluşturulmuş gibi görünen “alaturkalaştırma” sözcüğünü kullanması, bu kavramın Türk kültürünü yansıtan bir bakışla adlandırılmış olması önemlidir: “Tercüme edene düşen şey, tabirin mukabilini [karşılığını] tam bir şekilde, hudutları içinde vermektir, yani *Akşamın alaca karanlığında* gibi bir ibare kullanmaktır. Buna mukabil bazı metinlerin de gülünç bir şekilde *alaturkalaştırıldığını* görüyoruz.” (vurgu benim). Örik’in “Fransız romanını Hüseyin Rahmi’nin bir halk hikâyesine benzetme” diyerek örneklediği, “olumsuz”, “istenmeyen” bir anlamla “aşırı yerlileştirme” olarak kullandığı “alaturkalaştırma(k)” terimi de, sırasıyla 14. ve 15. yüzyıllarda kullanılmış olan “Türki suretinde söylemek” ve “Türkice eyitmek [demek, duyurmak]” ifadelerini ve *Tanzimat* sonrası Ahmet Mithat tarafından kullanılan “Türkçe yeniden kaleme almak” ile “yeniden Türkçe yazmak” tanımlarını takip etmekte; Can Yücel’in “Türkçe söyleyen” (1957) tanımlamasına da öncülük etmekte gibidir (bkz. Çavuşoğlu, 2015, s. 62; Özön, 1936a, s. 308; krş. Demircioğlu 2005a, s. 117-130).

Kuruluş Döneminin genelinde çeviri kurumunda çevirmenlik, gazetecilik, yazarlık, akademisyenlik gibi henüz ayrı bir meslek dalı, tek başına geçim sağlayacak bir iş olarak değil; yazarlık, akademisyenlik veya gazeteciliğin bir yan etkinliği, “arka bahçesi” gibi görülmekte ve sadece yazılı çeviri bağlamında ele alınmaktadır: Nayır’ın (1935, s. 305) “eski avukat, yeni muharrir” “Bay Haydar Rıfat” diyen çevirmen takdimi bu durumu örneklendirmektedir. Rus edebiyatından çevirileriyle tanınan Hasan Ali Ediz (bkz. Necatigil, 2000, s. 141) ise, *Oluş* dergisindeki “Tercüme ve Mütercime Dair” başlıklı ve “24-IV-1939” tarihli yazısında, bu araştırmanın söylemlerinde ilk kez görülen ikili bir tanım yaparak, boş vakitlerinde, çoğunlukla sadece zevk için tercüme yapan, yabancı dil bilen edebiyat meraklılarını “amatör” ve “hayatlarını bu işe vakfetmiş” çevirmenleri “profesyonel” diye nitelendirmektedir (s. 279-280). Dil ve kültür edincini, alan bilgisini ve çevirmenin maddi kazancını öne çıkaran Ediz’in mesuliyetsizce ve alelacele çalıştıklarını düşündüğü çevirmenleri “tercüme makinesi”ne benzetmesi ve Vermeer’in (1989, s. 229) sorumlu, “iki kültürlü” uzman çevirmen yaklaşımına; Chesterman’ın (1993, s. 8) “hesap verebilirlik” diye betimlediği “profesyonel”, “etik” normuna ve Holz-Mänttäri’nin (1984, alıntılayan Akbulut, 2004, s. 28-29) “çevirmenin donanımında tüm çeviri ya da iletişim edimini yönlendirme sorumluluğunu karşılayacak becerilerin de olması gerektiği”ni belirten “profesyonellik” ilkesine benzer bir düşünce ileri sürmesi önemlidir.

Ediz, aynı söyleminde yaklaşık bir hafta sonra yapılacak olan Neşriyat Kongresi’yle başlamasını düşündüğü “esaslı bir tercüme davası” sürecinde, çok miktarda çeviri yapmasını beklediği “profesyonel” mütercimlere yer verilmesini istemektedir: “[H]ayatlarını bu işe vakfetmiş bu işin profesyonelleri” olarak “[b]izde tercüme edebiyatını *yaratacak* olanlar da bunlardır” (a.e., vurgu benim). Zira yazar bu “dava”ya toplum olarak baş konulmasının tam bir beklentisi içindedir: “İşte bizde *yeni bir dil, yeni bir edebiyat* kurulması bahis mevzuu olduğu şu sırada her milletten fazla tercümeyle ehemmiyet vermek *mecburiyetinde* olduğumuz kendiliğinden ortaya çıkar. Pek yakında Ankara’da toplanacak olan Neşriyat Kongresinin ehemmiyetle üzerinde duracağı meselelerden biri de herhalde bu *olacaktır.*” (1939, s. 279, vurgu benim). “Yeni bir dil, yeni bir edebiyat kurulması” konusunda “biz” diliyle ve “gelecek zaman” kipiyle çeviriye ve çevirmenlere önemli bir işlev yükleyen yazar, döneminin diğer yazarları gibi, bu durumu bir “mecburiyet” olarak görmekte; “[b]izde, son zamanlarda, her gün birçok yeni eserlerin *dilimize çevrilerek* basıldığını *ışitiyoruz*”

diyerek “yapılan tercümelere büyük bir kısmının *yanlış ve kötü* olduğunu da duyuyor ve görüyor” olduklarını hemen sözüne eklemektedir (a.e., vurgu benim).

Böylece, çeviri etkinliğinin veya “çeviri kurumu”nun çoğunlukla olumlu “görünür” (Venuti, 1994), çevirmenin ise “olumsuz görünür” olduğu bu dönemde “çeviri normları” (Toury, 1995, s. 56-61, Çev. Işın Bengi-Öner, 2001, s. 32-35) şöyle özetlenebilir: Ülken’in (1935, s. 381-382) “memleketimizin garplılaşması için beklediğimiz” diye nitelendirdiği çeviri etkinliğinde “süreç-öncesi çeviri normu” olarak “çeviri politikası”, yine Ülken’in “[Medeniyete] hakkile nüfuz edebilmek, ve onun içinde yaratıcı olabilmek için köklere kadar inmek lazımdır” (a.g.e., s. 383, vurgu benim) diyerek Eski Yunan’a kadar inebilecek dünya klasiklerinin çevrilmesini ima etmesinde ve Örik’in (1934) öncelikle “Garp” kültürünün ve tüm dünyanın yazın ve ilim alanlarındaki eski ve yeni eserlerinin çevrilmesini istemesinde barizdir. “Çevirinin doğrudanlığı” bakımından ise “doğrudan” yani “aslından” çeviri öne çıkmaktadır: Ediz’in yazınsal çevirinin kalitesi için ileri sürdüğü beş şartından üçüncüsü, “Mümkün merteye her eseri *aslından çevirmeği* esas tutmak”tır (1939, s. 280, vurgu benim).

“Çeviri-süreci normu” olarak, hikâyeci Mustafa Nihat Özön’ün, *Robenson Hikayesi*’nin “nihayet 1923te Şükrü Kaya tarafından *aslından* yapılan *tam* tercümesi [olduğunu]” belirtmesi ise, Suat Karantay’ın (2003, s. 69) da ileri sürdüğü gibi, “tam çeviri” normunun da bu dönemde istenmeye başladığını göstermektedir (1936b, s. 161, vurgu benim); “metinsel-dilsel norm” olarak ise “doğru, güzel, anlaşılır, akıcı, temiz Türkçe” gibi normlar ifade edilmektedir. Örneğin, Nayır (1935, s. 306) bir çevirinin dilini eleştirmektedir: “Hiçbir Türk edibi bu ‘Goryo Baba’ tercümesindeki *türkçe* kadar *bozuk* bir dille yazı yazmamıştır.”; Ali (1935, s. 124) ise çevirmen Burhan Toprak’ın Oscar Wilde’dan *Profundis* başlıklı, Fransızcadan “dolaylı” çevirisini övmektedir: “[...] tercümenin *lisani çok düzgün ve sağlamdır* [...]”; Ülken (1935, s. 350) ise vefatını Hicri 1235 [Miladi 1819/1820] olarak belirttiği “Ayıntablı (Gaziantep’li) Asım Efendi”yi örnek bir mütercim olarak gösterir: “*Türkçeye çok esaslı vukufu* [hakimiyeti] vardı. Eserleri yalnız tercüme olarak değil, bugün için bile *örnek* olacak *temiz Türkçe* olarak mühimdir.” (Vurgular benim).

Dönemin “öncül normu” ise, örneklerden de anlaşılacağı üzere, erek toplum ihtiyaçlarının yönettiği, erek kültüre hizmet ederken kaynak kültür normlarını önceleyen, böylece kaynak kutba daha yakın, iki-kutuplu, “karma” bir anlayış olarak değerlendirilebilir; zira Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemi toplumunda erek kültür normları, Batılılaşma ve bağımsız bir ulus devlet olma ideolojilerinin etkisi altında, Batı normları ile örtüşmektedir. Bu noktada, Örik’in (1938) çeviride “tefrit” (normalin altında kalmak) ve “ifrat”tan (aşırılık) kaçınmayı isteyen söylemi ile Artam’ın (1937, s. 260), Toury gibi, çeviri süreci tanımını yeterli çeviri ve kabul edilebilir çeviri arasına yerleştirmesi de önemlidir: “Her dilin kendine mahsus tabirleri, idiomları, ata sözleri vardır. Bunları bir başka dile çevirirken bazan aynen tercüme edebilirsiniz, fakat bazılarını da ikinci dilde bulunan mukabilleriyle çevirmek bir zarurettir”.

Bütün bu çeviri normlarının aslında Tercüme Bürosu Dönemi çeviri normlarını seslendirmeye başladığı görülmektedir; zira dönemin söylemleri çeviri etkinliğinde gerçekleştirilenden ziyade gerçekleştirilmesi *beklenenlerden* söz etmekte ve “Tercüme Bürosu Dönemi”ni adeta “*çağırma*” tadır. Sonuç olarak, bütün Kuruluş Dönemi söylemleri Söz Edimi Kuramı’na göre “tek bir söylem” olarak ele alınırsa, bu söylemlerin kendisi düz-söz edimini; metinlerin daha sistematik ve yoğun bir çeviri

faaliyetine işaret etmesi, “çağrı yapması” edim-söz edimini; 1939 yılında Tercüme Bürosunun kurulma kararı ise etki-söz edimini oluşturmaktadır.

2. TERCÜME BÜROSU DÖNEMİ ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ (1939-1967)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs 1939) ile başlayan bu dönemde, 28 yazarın toplam 76 söylemi yani bütüncenin %59,84’ü incelenmektedir (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 165-330). Kongrenin “Tercüme Encümeni” raporunda “Tercüme, hem memlekete medeniyet âleminin fikirlerini ve hassasiyetini getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir.” denerek “çevrilmesi lüzumlu görülen klasik eserlerin listesi” oluşturulmuş; sözlük çalışması da yapacak bir Tercüme Bürosu ve dergisi oluşturulması, çocuk edebiyatı ve halk için de Büronun kontrolünde çeviriler üretilmesi istenmiştir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 35 ve 125-127; krş. Kayaoğlu, 1998, s. 284-297). “Manzum eserlerin tercümesi *umumiyetle mümkün görülmediği cihetle* bu gibi eserlere listede pek az yer verilmiştir” (a.g.e., s. 125, vurgu benim). Tahir-Gürçağlar (2003, s. 51-56), Tercüme Bürosunun “Türk kültür tarihi açısından yeri doldurulamaz” görevini, Even-Zohar’dan (1994) yararlanarak, çevirinin “eğitici ve dönüştürücü” işlevinden faydalanan ve ideolojik, ekonomik ve statü boyutuyla devlet himayesinde gerçekleştirilen bir “kültür planlaması” diye tanımlamaktadır.

Bu dönem, Özön (1942) ile yazın bilimci ve çevirmen Orhan Burian’ın (bkz. Necatigil, 2000, s. 100) (1944) söyleminde de olduğu gibi, sıklıkla Harf Devrimi’yle ilişkilendirilmektedir: “Bugün derdiğimiz bol mahsülün tohumu harf inkilabımızla atılmıştı. Bereketli yağmuru isabetli Maarif siyasetimiz oldu.” (Nayır, 1944b, s. 439). Kuruluş Dönemindeki “meseleye sahip çıkma” ile “kararlılık ve zaruret vurgusu”nun bu dönemde de devam ettiği görülmektedir: Şair Hasan Âli Yücel’in (bkz. Necatigil, 2000, s. 408-409) “Bu mecburiyet, bizi geniş bir terceme seferberliğine davet ediyor” (1939, s. 11) ifadesi, çevirmen ve yazın bilimci Halide Edip Adivar’ın çeviri etkinliğini “görev ve zorunluluk” (1944) diye nitelendirmesi önemlidir. Ne var ki, “Türkçülükle ilgili bir mesele” bu dönemde “Türkçeyle ilgili bir mesele”ye, «garplılaştırma» söylemi ise “Avrupalılaştırma”ya dönüşmektedir.

1940 yılında Maarif Vekilliği (Millî Eğitim Bakanlığı) bünyesinde kurulan ve Hasan Anamur’un (1997, s. II) verdiği bilgiye göre, 1967 yılında kapatılan Tercüme Bürosunun amacı şu şekilde ifade edilebilir: Gerek devlet eliyle gerekse özel yayınevleri tarafından, dünyadaki önce edebiyat, sonra ilim alanındaki klasik eserlerin dilimize çevrilmesi çalışmalarını “tanzim [düzenleme] ve murakebe [kontrol]” etmek (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 168-171; krş. Kayaoğlu, 1998, s. 284-285). 28.02.1940 tarihinde ilk kez toplanan “Tercüme Heyeti” toplam 5 toplantı yapmış ve bu toplantılarda çeviri yöntemleri, sözlük hazırlanması, çevirilerin bir heyet tarafından kontrolü, özel isimlerin imlası, Bakanlıkça çevrilecek eserler, çeviri yapmak isteyenlere önerilecek eserler gibi konular konuşulmuştur (bkz. Kayaoğlu, a.g.e., s. 296-298). Maarif Vekili Hasan Âli Yücel’in açış konuşmasıyla başlayan ilk toplantıya 15 kişi katılmıştır (a.g.e., s. 296). Büronun birinci Başkanlığını Nurullah Ataç yaparken, Kayaoğlu Vedat Günyol’dan (1985) alıntıyla, Büronun Başkanlığına 1941 yılında Sabahattin Eyüboğlu’nun atandığını bildirmektedir (a.g.e., s. 298 ve 310). İlk üyeler klasik eserlerin bir kısmını üstlenmişler, diğer eserler deneme çevirisinden sonra çevirmenlerine iletilmiş (a.g.e., s. 299); çevirinin kontrolünden sonra çevirmene 15 yıllığına telif ücreti hakkı verilmiştir (bkz. Maarif Vekilliği, 1939, s. 73-77). Şair-çevirmen Suut Kemal Yetkin (bkz. Necatigil, 2000, s. 401),

Tercüme Bürosunda görev yapan üyeler için “1957 yılına kadar hiç para almadan çalışmışlardır, ancak bu tarihte kendilerine tazminat olarak küçük bir ücret verilmiştir.” demektedir (1965, s. 443).

Tercüme Bürosu “Türkçeye tercüme edilen ve cilt sayıları 1247 olan 1120 eser” üretmiş (bkz. Kayaoğlu, 1998, s. 305); “1946 sonu itibariyle dünya edebiyatından 496 klasik eseri Türkçeye kazandırmıştır” (bkz. İldeş, 2013, s. 11); Özlem Berk’e (1999, s. 156) ve Kayaoğlu’na (a.e.) göre ise bu sayı 467; Hasan Âli Yücel’e göre (1959) 519’dur. Böylece Büronun en etkin çalışanlarından biri olan, Eski Yunan ve Roma dilleri uzmanı akademisyen ve çevirmen Azra Erhat’ın (1974, s. 10) da vurguladığı gibi, dönemin en üretken bölümü 519 cilt ürünle Hasan Âli Yücel dönemi olmaktadır: 1940-1946. Dönemin 76 söyleminden 52’sinin yani %68,4’ünün üretildiği, Erken Dönemdeki 127 söylem içerisinde %40,94’lük söylem oranı ve 10,4 olan söylem sayısı/sene oranıyla göze çarpan ilk beş yıllık söylem evresinin de (1939-1944) bu gelişmeye katkıda bulunduğu aşikardır (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 428 ve 491). Tahir-Gürçağlar ise 1938-1950 yılları arasındaki toplam 5948 edebiyat yayını içerisinde Maarif Vekilliğinin 692, özel yayınevlerinin ise 1431 çevirisi bulunduğunu ileri sürerek özel yayınevlerinin de sürece katkısını vurgulamaktadır (2001, s. 265-266).

Tercüme Bürosu, *Tercüme* başlıklı “toplam 60 dergide 87 sayıyla okurun karşısına çıkmış” bir çeviri dergisi de yayımlamış; bu dergide bazen kaynak metinleriyle birlikte olmak üzere çevirilere ve çeviri üzerine özgün veya çevrilmiş tartışmalara yer vermiştir (bkz. İldeş, 2013, s. 12-13). Büro, ayrıca, 1953 senesinde Paris’te UNESCO tesislerinde kurulan kısa adı FIT (Fr. *Fédération Internationale des Traducteurs*) olan Uluslararası Çevirmenler Federasyonu adlı kuruluşun 6 kurucu üyesinden biridir: Fransa, Almanya, İtalya, Norveç, Danimarka ve Türkiye (Haeseryn, 2003, s. 11). FIT’in Türkiye temsilcisi olan Tercüme Bürosundan dil araştırmacısı ve çevirmen “Fehmi Balda[ş]” Paris’te yapılan 1. FIT Kongresi’nde Birinci Başkan Yardımcısı seçilerek 1954-1956 yılları arasında görev yapmıştır (a.g.e., s. 12). Büro Türkiye’yi temsilen 1956 yılındaki Uluslararası Asya ve Orta Doğu Çevirmenleri Konferansı’na Japonya, İran’la birlikte katılmış; 1959 yılında Almanya’nın Bonn kentinin bir kasabasında düzenlenen 3. FIT Kongresi’nde ise üç akademisyen-çevirmenle temsil edilmiştir: Prof. Suut Kemal Yetkin, Prof. Bedri Tuncel, Prof. Suad Sinanoğlu (bkz. Yücel, 1959).

Yetkin’in 3. FIT Kongresindeki konuşması, daha sonra *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*’nde yayımlanmıştır: “Çeviri, Kültür Alış Verişinin Etkili Yolu” (1965). Yetkin “Büronun” çalışmaları hakkında etraflı bir bilgilendirme yaptığı konuşmasında “çoğunlukla edebiyat, fen ve ilahiyat fakülteleri profesörleri ile kültür ve edebiyat alanında tanınmış seçkin kimselerdi” (a.g.e., s. 443) diye tanıttığı üyeleriyle “eser lehine bol bol yaptığı tavsiyeler ve verdiği örneklerle gençler için adeta bir okul olmuştur” demektedir (a.g.e., s. 444). Yetkin, “meslektaşlarından” Türk kültüründen de çeviriler yapılmasını özellikle talep eder: “Biz, halkımız nezdinde her ülke ve her dilin en saygın elçileri olan yazarların düşüncelerinin en iyi aktarıcı ve yorumcuları olmaya çalıştık, son *dileğimiz* de her ülkedeki arkadaş ve meslektaşlarımızın da aynı şeyi yapmaları ve *Türk kültürünü kendi ülkelerinde tanıtmaya çalışmalarıdır*” (a.g.e., s. 445, vurgu benim). Prof. Bedri Tuncel’in çeviri kalitesi hakkındaki konuşmasından hemen sonra söz alan FIT Başkanı Pierre François Caillé, hem Türkiye’nin çeviri alanındaki merkezi konumunu hem de Türkiye’de çevirinin merkezi konumunu belirler: “Türkiye çeviri cennetidir.” (Yücel, 1959). Ayrıca, 1952 yılında Venedik’te yapılan Uluslararası Sanatçılar Konferansı’nda da konuşan Yetkin, “Uluslararası Çevirmenler Federasyonu”nun kurulmasını önererek, Büronun kazandığı gibi, uluslararası bir öncü niteliği

kazanmaktadır: “Konferans, [...] ülkelerde, iyi çevirmenleri içinde toplayacak meslek teşekküllerinin kurulmasını ve bunların bir *Uluslararası Çevirmenler Federasyonu* halinde birleşmesini diler” (a.g.e., s. 441, vurgu benim).

Dönemin çeviri anlayışında “kendi malı haline getirme” stratejisi gözlemlenmektedir: Öykücü, oyun yazarı, romancı ve şair Cevdet Kudret’in (1967, s. 14) Şemseddin Sami’nin, çeviride “konuşma dilini kullanma” önerisini hatırlatması örneğindeki gibi, Gökalp’in çevirilerin “halkın diliyle” yapılmasını istemesindeki bakış açısı bu dönemde kuvvetlenmektedir: romancı, öykücü, şair ve yazın bilimci Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “halk tabakasına sindirmek” (1939), Hasan Âli Yücel’in (1939, s. 10) “kütleye maletmek” diye tarif ettiği bu strateji, Adıvar, Azra Erhat, Eyüboğlu gibi yazınsal aktörlerin söyleminde açıkça ifade edilmektedir: “[B]ir eseri kazandık diyebilmemiz için, o eser kütüphanemizin değil, *kültürümüzün bir malı olmalıdır*” (Erhat, 1944, s. 319, vurgu benim); “Kendi harsımıza [kültürümüze] bugün hemen her zamandan fazla mevki vermek mecburiyetindeyiz” (Adıvar, 1944, s. 276). Yazın bilimci ve çevirmen Sabahattin Eyüboğlu’nun 1957 yılında *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan “Can Yücel’in Şiir Çevirileri” (bkz. Eyüboğlu, 1993) başlıklı makalesinde, Yücel’in (1957) *Her Boydan: Dünya Şiirinden Seçmeler* başlıklı şiir çevirisi eserinde halk diliyle yaptığı çevirilerin *şiir dilini Yunus Emre’nin diline döndürdüğüne* dair düşüncesi bu ideolojinin önemli bir örneğidir: “Başladığımız yere, Yunus Emre’ye döndük şiir dilinde.”; “Dünya insanına seslenen şiirleri bizim Ali Veli’lerin diliyle söylüyor” (a.g.e., s. 6). “Türkçe Söyleyen” unvanlı şair-çevirmen Yücel’in bu “kendine mal etme” (İng. *appropriation*) (bkz. Çavuşoğlu, 2015, s. 141) çeviri stratejisiyle özetlenebilecek bu norm anlayışı, Erhat’ın *Tercüme* dergisindeki “Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümedir” (1940) başlıklı yazısında ima ettiği Antik Çağda Latin dünyasının Yunan kültüründen metinleri kendi kültürel özelliklerine uyarlayarak kendi özgün eserlerini üretiyorlarmış gibi çevirmekten gördükleri faydanın Türkiye’de de genel anlamda çeviride mümkün olabileceği düşüncesinin sanki bir elden hayata geçirilmeye çalışıldığını göstermekte gibidir (krş. Robinson, 1997, s. 52 ve Çavuşoğlu, 2015, s. 64).

Artık “aktüalite mevzuu” (Nayır, 1940b, s. 248) haline gelen çeviri kurumuna, başta *Tercüme* dergisi olmak üzere, *Varlık*, *Ülkü*, *Yeni Adam*, *Yeni Ufuklar*, *Yeditepe*, *Türk Dili*, *İstanbul Kültür* gibi yazın ve fikir dergilerinin, *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Akşam* gibi ana akım gazetelerinin ve *Türk Dil Kurumu* gibi dil devriminin takipçisi bir kurumun yayınları katkı vermiştir. “*Tercüme* dergisi” romancı, öykücü, oyun yazarı ve çevirmen Reşat Nuri Güntekin’e Osmanlı döneminden 18 yıl (1889-1907) süren bir yayını hatırlatmaktadır. Güntekin (1944, s. 150), Kemalpaşazade Said Bey’in *Galatat-ı Terceme* [Çeviri Hataları] “risale”lerini “*Tercüme* dergisini uzaktan uzağa andırır bir dergi” olarak anmaktadır.

Dönemin çeviri tarihiyle ilgili metinlerinde, özellikle Tanzimat Dönemi çeviri etkinliğinin “gelişigüzel” (Yücel, 1940, s. 2), “laubali” (Nayır, 1940a, s. 229), “pusulasız” (Burian, 1944, s. 17), “milli bünyemize uymayan kötü bir taklitçilik” (Erhat, 1944, s. 317) gibi tanımlamalarla eleştirildiği görülmektedir. Yetkin’in (1941) çevirmen Muallim Naci’nin 1888’de bir çevirisinin önsözüne yazdığı satırları sunması çarpıcıdır: “Tarzı tercümeyle iyi bulmıyanlar noksan iktidarımı derhatır etsinler [mazur görsünler]. [...] Dört buçuk kelime Fransızca bellemişim. Arasıra tercüme ile iştilgal etmiyeyim de anı [onu] da mı unutayım?” Ayrıca, Tanpınar’ın (1942; 1956) söylemlerindeki gibi, Encümen-i Daniş’in (1851-1862) yetersiz kalışına hayıflanma da gözlemlenmektedir. Ne var ki, söylemlerde Tanzimat Döneminin önemi de yadsınmamaktadır: Hasan Âli Yücel, Köprülü (1928, s.

178) gibi, “Yoksa bu eksiklikleriyle dahi Tanzimat adamları tarihimize girmeseydiler, bugün bizler, bu düşünce düzeyine bile erişemezdik” (1945, s. 2) diye düşünmektedir. Özön’e göre ise, Tanzimat sonrası “tercümeler *dili balmumu gibi yumuşattı*”; sonraki “daha çapraşık” çeviriler “ancak böyle bir hazırlık devresinin ardından geldiler”; “sonra telife de sıra geldi” (1942, s. 10, vurgu benim).

Söylemlerde çeviri eleştirisi, şiir çevirisi, ilmi çeviri, terim çevirisi, opera çevirisi, piyes çevirisi gibi bazı alt uzmanlık alanlarının meydana gelmeye başladığı görülmektedir. Hatta Neşriyat Kongresi’nce “umumiyetle mümkün görülme[yen]” şiir çevirisinin oldukça işlevsel bir alt uzmanlık alanı haline dönüştüğü görülmektedir; zira *Tercüme* dergisi, Özgür İldeş’in (2013, s. 64) de hatırlattığı gibi, 1946 yılındaki 34-36 arasındaki üç sayısını “Şiir Özel Sayısı” olarak yayımlamıştır (bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, 1946). Çoğu söylem çeviriyi yazın bağlamında ele alsada örneğin oyun yazarı, şair-çevirmen Haşim Nahid (Erbil) (bkz. Uyanık, 2009), Nayır (1944a), Güntekin (1944), şair Muvaffak Sami Onat (bkz. Necatigil, 2000, s. 286) (1944) ile Ataç’ın (1952) söylemlerinde olduğu gibi, fen, matematik, felsefe gibi teknik veya bilimsel alanlarda çevirinin dili ile terim, kavram çevirisi, çevirmen nitelikleri hakkında görüşler de bildirilmektedir. Ayrıca, söylemlerde kaynakça, dahası Özön (1941, s. 224-231) ile radyo oyun yazarı, şair-çevirmen Behçet Necatigil’in (1951) yaptığı gibi, çeviri kaynakçası oluşturulması, dipnotlara yer verilmeye başlanması, alıntılarının, metinlerarası tartışmaların artması, söylemlerin “bilgiye dayalı” yani “akademik” niteliğinin yükseldiğini göstermektedir. Toplumdaki çeviriye dair bu uzmanlık beklentisi öyle yüksektir ki Ataç henüz 1941 yılında “Tercüme mecmuasından *tercüme ilmi*’ni öğretmesini bekleyenler oldu” demektedir (1941a, s. 2, vurgu benim).

Birinci dönemdeki “dilimize/Türkçeye çevirmek”, “dilimize kazandırmak”, “kazanç”, “milli kütüphanemizi zenginleştirmek” gibi tanımlamalarına bu dönemde de sıklıkla başvurulmaktadır. Bu durum, çevirinin Türk diline ve Türk kültürüne katkısını amaçlamadaki sürekliliğin, Yetkin’in (1941) Tanzimat Döneminde eksik bulduğu “fikirde disiplinlilik, gayede kararlılık” prensibinin bir ifadesi gibidir: Tanpınar’ın (1942, s. 202) “Türkçeye geçmek”, Hasan Âli Yücel’in (1945, s. 4) Türkleş[tir]mek”, Ataç’ın (1941a, s. 2) “Türkçesi”, şair, oyun yazarı, romancı, öykücü ve çevirmen Nâzım Hikmet’in “Türkçeleştirmek” (1944, s. 252) tanımlamaları, Onat’ın (1944) “Tercüme İşî Türkçe İşidir” başlıklı söylemi aynı duyarlılığın bir sonucu gibidir.

Şair-çevirmen Nurullah Ataç, “çevirmek” fiilinin isim halini “çeviri” olarak bu araştırmada ilk kez 1948 senesindeki «Çeviri Üzerine» başlıklı söyleminde kullanmaktadır: “Çeviri çalışmaları dilimizi olduğu gibi bıraksın da değiştirmesin demiyorum, olmaz o: bir dile bir takım yeni düşünceler, yeni kavramlar girerken onlarla birlikte yeni sözdizimleri de girer, girmeleri istenir de. Yalnız bunun bir ölçüsü olmak gerektir [...]” (a.g.e., s. 3, vurgu benim). Üç sene sonra, 1951 yılındaki «Tercüme» başlıklı yazısında bazı eleştirmenlerin hücumuna uğradığı anlaşılan Ataç, bu durumu ironik bir dille dile getirir ve düşüncesinden asla vazgeçmez: “Tercüme yerine *çeviri*, çevirim gibi biz söz bulsak, nasıl diyorlar? ... *uydursak*, daha iyi olacak ya, kızarlar gene. ‘Anlamıyoruz’ diye tuttururlar, benim de sinirlerim bozulur. İyisi mi, uyayım onlara, ben de *tercüme* diyeyim. Türkçeyi, kendi dilimizi beğenmemeleri boyuna sürüp gidecek değil a! *bir gün gelir, uslanırlar*, biz de *öz-türkçe* çalışmalarımıza döneriz.” (1951, s. 283, vurgu benim). Ayrıca, Ataç’ın, bu kez, «Çeviri Çağı» (1952, s. 104) başlıklı yazısında, “çeviri yapan kişi” anlamında, adeta “öğretmen” sözcüğüne öykünerek, “çevirmen” sözcüğünü kullandığı, daha doğrusu “türettiği” görülmektedir: “Avrupalıların bilimine,

sanatına özeniyoruz”, “Avrupalılar bize *öğretmenlik* ediyor”, “bir dilden bir dile geçerken güzelliğinin, gücünün çoğunu yitiren şiirlerini bile, özlerini biraz olsun sezdirmek için *çeviriyoruz*”, “Türk aydını, kendi işlerimizden biri üzerine düşünürken, Avrupalılar gibi düşünmek istiyor, Avrupalıların sözleriyle düşünüyor, sonra *bize anlatmak için çeviriyor*” dedikten sonra, yepyeni bir sözcük veya terim kullanarak bu durumu anlatır bir yakıştırma yapmaktadır: “Bugünkü Türk okur-yazarı, aydını, ne ile uğraşırsa uğraşsın, önce bir *çevirmendir*” (a.e., vurgu benim).

Benzeri bir biçimde, Uygur Türkçesinde (bkz. Demircioğlu, 2011) “axtarmak” biçimiyle kullanılmış olan “çevirmek” anlamındaki “aktarmak” ve “yeniden yaratma(k)” (Halman, 1953) filleri ile “serbest mütercim” (Köni, 1940, s. 6), “serbest tercüme” (Demircioğlu, H.’den alıntılanan Ataç, 1951, s. 284), “özgür çeviri” (Türkay, 1965, s. 4) terimlerinin kullanımı da bu dönemde görülmektedir. Terimlerin yanı sıra, yazınsal aktörler etkili çeviri görüşleri de ortaya koymaktadır: ör. Adıvar (1944) ile Erhat’ın (1940; 1944) erek dil ve kültürü(nü) öncelemesi, Adıvar’ın (a.g.e., s. 274) çevirinin kendi kültüründeki “en son” tanımından bahsederek onun anlamı sabit olmayan, topluma, kültüre ve zamana bağlı bir olgu olduğunu belirtmesi; Nayır’ın (1943, s. 422) “muhakeme işi” olarak gördüğü çeviri sürecinde çevirmenin zihninde neler meydana geldiğini merak etmesi; yazın bilimci, şair-çevirmen Osman Türkay’ın (bkz. Necatigil, 2000, s. 376-377) (1965) çevirmenin özgürlüğünü çok boyutlu ele alışı ve (küçük) çeviri sürecindeki özgürlüğünü Anton Popoviç (1970, s. 80) gibi betimlemesi. Ayrıca Ataç’ın, “Tercüme etmek, bir dilde düşünülmüş bir şeyi bir dilde tekrar düşünmek demektir” (1941b, s. 505); Eyüboğlu’nun, “Her çeviri ister istemez bir yorumdur, yorum olduğu için de, ister istemez değişken ve görecelidir” (1964, s. 9); Hasan Âli Yücel’in, “[Çeviri] mekanik bir nakil hareketi değildir” (1940, s. 2); Nahid’in, “Tercüme işi sade bir dil meselesi değil, aynı zamanda bir bilgi ve ihtisas işidir” (1940, s. 597); yazın bilimci ve çevirmen Bedrettin Tuncel’in (bkz. Necatigil, 2000, s. 373), Ahmet Haşim’den alıntıyla, “Her şeyde olduğu gibi, tercümede de bu kolaylık hissini ve teşebbüs cüretini veren cehalettir” (1940, s. 79); öykücü, romancı, çevirmen Memet Fuat’ın, “[Çeviri eleştirmeni] anlamı, dört çeşit anlamı, bilincine vararak alacak, çevirisiyle karşılaştıracak; ayrıca, çevirmenin çeviri anlayışını, amacını, ne yapmak istediğini de göz önünde tutacak” (1962, s. 105-106) demesi önemlidir.

Türk Dil Kurumu’nun (1952) *Dil Davası* başlıklı kitabının önsözünde belirttiği “dil devrimi” ile ilgili çalışmaları “dilimizi özleştirme, sadeleştirme, yenileştirme çabaları” olarak ifade etmesi ve bu “çabalar”ın, en belirgin olarak, dönemin en etkin iki aktörü olarak Ataç ile Eyüboğlu’nun söylemlerindeki dilsel işlevlerle birebir örtüşmesi önemlidir. Aslında, bu işlevler çevirinin birbirini içeren iki evrensel tümeli olan “sadeleştirme” (yalınlaştırma) ile “standartlaştırma” (ölçünleme) ve “yenileşmeye” karşılık olarak “girişim” ile örtüşmektedir (krş. Yazıcı, 2013, s. 1133-1134). Böylece gerek bu dönemdeki yazınsal aktörlerin çeviri amaçları gerekse çeviri eyleminin kendine özgü evrensel niteliklerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kendi dilsel amaçlarına ulaşma hedefine oldukça yardımcı olduğu kolaylıkla değerlendirilebilir. Bu durumun sonucu, Türkçeden “zümre malı olmaktan millet malı haline gelen yazı dilimiz” diye söz eden, gezi ve anı yazarı Falih Rıfkı Atay’ın “105 Yeni Tercüme” (1944) başlıklı söylemine yansımakta gibidir: “Övünerek kütüphanemize koyduğumuz bu yüzlerce [çeviri] kitaptan hiçbiri Osmanlıca değildir ve Osmanlıca hiçbir devirde, bu eserlerden bilhassa bir kısmı kadar, ileri bir seviye dili olmamıştır.” Çevirilerin toplumdaki bu olumlu alımlanmasına ilişkin olarak, Yetkin (1944, s. 239) “Tercüme Seferberliği”

başlıklı yazısında “sağlam kültürün temeli olan bu eserlerin” “kapışıldığını”, Atay (a.e.) “mürekkepleri kurumadan tüken[diğini]”, Nayır (1944b, s. 439) ise “Tercüme Çalışmaları ve Dilimiz” başlıklı makalesinde “kitap rafları[nın] şimdi dolup dolup boşal[diğini]” bildirmektedir.

Tercüme Bürosu döneminde, genellikle, çevirinin bir meslek olarak görülmediği; dönemin başında yazarların, gazeteci ve dergicilerin yan bir uğraşı olduğu; ancak ilerleyen yıllarda, bir sanat olarak, özellikle nesirle, şiirle uğraşanların meşgalesi olarak değerlendirildiği ifade edilebilir. Böylece meslek olarak “görünmez” olan etkinlikte çevirmenler “kalem ve fikir adamları”na dönüşmektedir. Bu bağlamda, öykücü, şair, çevirmen Yunus Kazım Köni’nin (bkz. Işık, 2004, s. 1164) henüz 1940 yılında Tercüme Bürosunun devlet dairesine çevrilmesine dair dileği çarpıcıdır: “Tercüme Bürosu’nu *tercüme dairesine* çevirmelidir” (1940, s. 6, vurgu benim). Ona göre, “[t]ercüme işi böylece devlet bünyesine dahil ve tıpkı İstatistik ve Meteoroloji işleri gibi hem *ilmi*, hem *resmi* bir uzuv haline girer”; zira “[t]ercümecilik; muallimlik, profesörlük gibi bir *maarif mesleki* olmak gerektir” (a.g.e., s. 6 ve 19, vurgu benim) ve “[d]evlet mütercimleri işlerine hasrı nefsetmek [zamanlarını vakfetmek] için başka vazife almamalıdır”; böylece “[t]ercüme işi munzam [ek, ilave] bir vazife değil, asli bir vazifedir” (a.g.e., s. 19). Köni’nin bu o vakit gerçekleşmeyen “hem devlet hem de öğretim ve eğitim sistemi (maarif) içinde yer alan bir meslek” önerisi, çeviriyi yazarlığın ek işi olarak gören zamanının oldukça ilerisindedir.

Burian (1944, s. 17-18), bir devlet dairesine dönüşmemiş olan Tercüme Bürosunun niteliklerini liyakat [ehliyet], dış katkılara açıklık ve dürüstlük olarak ortaya koyarken; ör. Adıvar (1944, s. 275), Ataç (1941a, s. 2), Eyüboğlu’nun (1941, s. 471; 1964, s. 15) söylemlerindeki “mütevazılık” da diğer bir nitelik olarak anılmalıdır. Burian, Tercüme Bürosunun etkisiyle özel yayınevlerinin düzeltme süreci, “mütercim” ücreti gibi konularda olumlu gelişmeler gösterdiğini de ileri sürmektedir; ne var ki, Burian’ın (a.g.e., s. 17) yayınevlerinin “devletin örneğini gördükten sonra benimsenmiş değişiklikler”i arasında ücret politikasındaki iyileşmeyi “mütercimlere daktilo masrafından biraz daha fazla ücret verişleri” diye ifade etmesi, çevirmenin mali durumunu ve işveren tarafından hâlâ daktilo yazan sekreter gibi “mekanik bir aktarıcı” olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, Büronun bu kuvvetli toplumsal etkisindeki başat rollerinden dolayı, baş aktör Hasan Âli Yücel’in, “60 arkadaşı”nın (Kuntay, 1944, s. 60) içinden iki özne öne çıkmaktadır: Büronun ilk iki başkanı, Ataç ve Eyüboğlu. Ataç (1948, s. 3 ve 1952, s. 105-107), çevirmenler hakkında olumsuz düşünse dahi, çeviri üzerine düşüncelerini en açık anlatan ve Tuncel’e (1958, s. 73) göre, Kongre’nin Tercüme Encümeni’ni yönlendiren; yazın bilimci ve çevirmen Tahsin Yücel’e göre (1957, s. 9), çeviri üzerine yazdığı yazıları okunması gereken adeta bir “otorite” öznedir; Eyüboğlu’nun ise, çeviriyi, çevirmeni olumlayan bir bakış açısı ortaya koyduğu; Ataç’ın katı söylemine karşın daha betimleyici ve ılımlı bir söylem ürettiği görülmektedir (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 462-466; krş. Bayazoğlu, 2006, s. 10).

Türkey’in 1965 yılında *Varlık* dergisinde yayımlanan yazısında özellikle çevirmenlerin “kovuşturmaya” maruz kalmasını ve etkinlikte devlet elinin bulunmasını eleştirmesi adeta bir dönemin sonuna işaret etmektedir: Ona göre, “kişisel özgürlük olmadığı için devlet eliyle” yapılan çeviri etkinliği doğru bir örnek değildir; zira “[b]ugün çeviri yeryüzünün her uygar ülkesinde gittikçe yaygınlaşan, görkemini arttıran bir uğraş, bir kültür alış-verişi, bir kazanç kaynağı olmuşsa,” bunun “en önemli” nedeni, “yeryüzünde yıldan yıla söz, yazı ve düşünce özgürlüğünün gelişmesidir” (a.g.e., s. 4). Yazar, o dönemdeki Türk toplumunun ise bu özgürlüklerden eksik

kaldığını ileri sürmektedir: “Batıda nerdeyse müzeliğe olmuş düşünüyü yapıtlarını çevirenlerin kovuşturulduğunu görüyoruz. [...] Özgür düşüncenin aydınlığından korkuyoruz adeta” (a.g.e., s. 5, vurgu benim). Cumhuriyetin Kuruluş Döneminin sonlarına doğru özellikle belirginleşen ve Hasan Âli Yücel’in 19 Mayıs 1940 tarihli *Tercüme* dergisinin ilk sayısına yazdığı “Önsöz”ünde vurguladığı, aydınların ve yayıncıların önyak olamaması nedeniyle etkinliğe devletin müdahil olmasının “bir zaruret” (1940, s. 1) haline geldiği düşüncesi artık geçerli değil gibidir.

3. AKADEMİK ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI ÖNCESİ ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ (1967-1979)

28 yazınsal aktörün 39 adet söyleminin yani bütüncenin %30,71’inin incelendiği bu dönem, Tercüme Bürosunun 1967’de kapatılmasından, 1979’da yapılan Birinci Çeviribilim Sempozyumu’na kadarki etkinliği kapsamaktadır. Şair Enis Batur’un (1978, s. 95) terim çevirisi bağlamında 1977’de yapılan iki toplantıdan; Erhat’ın 1978 yılında (s. 57-58), karşılaştırmalı şiir çevirisi konulu, “çeviri uzmanlarımız”ın da katıldığını söylediği uluslararası bir açık oturumdan bahsetmesi, Türkiye’de akademik çeviri çalışmalarının iyice yaklaşan ayak sesleri gibidir.

Yazın bilimci, roman ve şiir çevirmeni Güzin Dino (bkz. Yalçın, 2010, s. 343) çevirmenlerin çevirilerinden dolayı baskıya uğradığı iki toplumsal evreyi özellikle vurgulamaktadır (1978, s. 111): 1960 hükümet darbesiyle olumsuz başlayan fakat 1961 Anayasası ile olumluya dönen bir toplumsal ortam ve “zorbalık dönemi” dediği “1971-1973 yıllarını kapsayan” evre. Çeviri söylemlerinin yayımlandığı “kanallar” arasında gazetelere rastlanmaması, çevirinin toplumda günlük bir konudan ziyade daha bir uzmanlık alanı olarak görülmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir. Artık *Tercüme* gibi özel bir çeviri dergisi yoktur; ne var ki, öykücü, şair, çevirmen Kâmuran Şipal (1967), yazın bilimci, çevirmen Melahat Özgü (1975) ve Yetkin’in (1978) söylemlerindeki gibi, olması istenmektedir.

Öte yandan, *Hisar*, *Papirüs*, *Yeni Dergi*, *Yeditepe* gibi yeni dergilerin de çeviri söylemine katkıda bulunduğu görülen bu dönemde iki yaygın öne çıkmaktadır: *Varlık* dergisi ikinci dönemdeki başat konumunu sürdürürken, ona 1978 yılında 322. sayısını “Çeviri Sorunları Özel Sayısı”na ayıran *Türk Dili* dergisi eşlik etmektedir. Türk Dil Kurumu’na ait olan *Türk Dili* dergisinin bu dönemdeki etkin rolü çevirinin Türk dilinin gelişiminde oynadığı etkin ve yetkin rolün gerek resmi yetkililerce gerekse sivil toplumca kabul görmüş olduğunu göstermekte gibidir. Söylem başlıklarının çeviri olgusuna bazı özel sorunlar bakımından yaklaştığı ve söylemlerin akademik yönünün oldukça belirginleştiği görülmektedir: ör. “Çeviri Sorunları” (Menemencioğlu, 1968), “Çeviricinin Sorumluluğu” (Arpad, 1970a), “Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi” (Nutku, 1978), “Kuramsal Açısından Çeviri Sorunu” (Cömert, 1978), “Dilbilim Açısından Çeviri” (Vardar, 1978). Söylemlerin içerdiği konuların yani “gönderge”lerin de çeşitlenip detaylanmasıyla, çeviri etkinliğinde alt uzmanlık alanlarının gelişmeye devam ettiği ve çeviri sosyolojisinin yani çevirmenler, ortak çeviri, çevirmen hakları, meslekleşme, meslek derneği kurulması, Tercüme Bürosu dönemi gibi konuların önem kazanmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Söylemlerin dilinde ise çeviriye ilişkin, “biz” dili eşliğinde toplumsal bir “mecburiyet” ve “kararlılık” vurgusunun, genel olarak artık yapılmadığı, 1970’li yıllarda öncelikle sözcük seçimiyle göze çarpan bilimsel dilin gittikçe kendini gösterdiği ve metinlerarasılık niteliğinin arttığı gözlemlenmektedir. Öte yandan, yazın bilimci Mehmet Kaplan’ın (1967, s. 5) çeviriyi “milliyetçilik

karşıtı” bir etkinlik değil, “milliyetçilik aracı” olarak görmesi; öykücü, romancı, çevirmen Burhan Arpad’ın (bkz. Necatigil, 2000, s. 51-52) “kültür emperyalizmi değil, milletlerin düşün ve sanat yapısını geliştiren ve insanları ortak ülküye yöne[l]ten birleştirici” (1970b) diye tanımlaması, ilk iki dönemdeki bakış açısını devam ettirmesi bakımından önemlidir.

“Çevirmek”, “çeviri”, “çevirici” ve “çevirmen” sözcüklerinin Türkçe çeviri jargonunda yaygınlaştığı bu üçüncü çeviri etkinliği döneminde başta “çeviribilim” olmak üzere, birçok yeni terim kullanılmaya başlanmıştır: ör. “çeviri alanı”, “çeviri eleştirisi”, “çeviri yazın”, “çağdaş çeviri kuramı”, “çeviri kuramcısı”, “dilmaç”, “kaynak dil-erek dil”, “Türkçeye geçirmek”, “çeviri süreci”, “uyarlama”, “öykünmeler”, “çeviri siyasası”, “ortak çeviri”, “özgün metin”, “biçem”, “dublaj”, “sözlendirme”, “seslendirme”, “yeminli çevirmen”. Bu araştırmada “çeviribilim” terimini ilk defa ve bugünkü yazım şekliyle üç kez kullanan Türkay (1967, s. 6, vurgu benim), anlamını hem “yaratıcılık isteyen bir sanat” hem de “filolojik bir bilim” olarak ifade etmektedir: “Edebi çeviriyi geliştirmek [...] amacıyla, Batı ülkelerinde ve hele Sovyet Rusya’da çeşitli yazarlar, çeşitli düşünceler ileri sürüyor. Bunun bir sonucu olarak, *çeviribilim* diye adlandırabileceğimiz yeni bir bilim dalı doğmuş bulunuyor.” Günümüzde çevirinin “özerk ve görgül” bir sosyal bilim dalı olarak çalışıldığı “çeviribilim” alanının adının, farklı bir anlamla olsa dahi, James S. Holmes’ün 1972 yılındaki çığır açan, bu alanın İngilizcedeki adını (İng. *translation studies*) önerip yapısını betimlediği o ünlü konuşmasından beş yıl önce Türkiye’de telaffuz edilmiş olması önemli sayılmalıdır.

Romancı, öykücü, şair ve çevirmen Ahmet Cemal ise “çeviribilim” kavramını “komşu dallar” a bağımlı, “gerçekten başlı başına bir bilim dalı” (1978, 46-47); dilbilimci, yazın bilimci Berke Vardar ise, “uygulamalı dilbilimin sınırları içinde oluşmakta olan” “son çözümlemede, bilime dayalı bir sanat” (1978, s. 71) olarak tanımlamaktadır. Böylece, Türkiye’de “çeviri” ve “bilim” sözcüklerinin birlikte anılmasının Batı dünyasıyla paralel yaşandığı ileri sürülebilir gibidir. Öte yandan, yazın bilimci, çevirmen Akşit Göktürk ise, çevirinin “çağdaş çeviri kuramı” yani kendi kuramı ile çalışılmasını ve dilbilim, iletişim, göstergebilim gibi diğer alanlardan da yararlanabileceğini öne sürerek çeviri araştırmalarını disiplinlerarası nitelikli, fakat özerk bir disiplin olarak gören ilk öncü yazınsal aktör olmaktadır (1978, s. 65): “Yazınsal metni yalnız dilbilimsel yapısıyla tanımlayamayacağımız için, kaynak metindeki dilbilimsel eşdeğerleri aramak, bugün aşılmış, yetersizliği anlaşılmış bir yöntemdir”.

Serbest piyasa koşullarında yapılan dönemin çeviri etkinliğinde önceleri, Kaplan (1967) ile Erhat’ın (1974) söylemindeki gibi, resmi bir teşkilat beklendiği görülmektedir; ne var ki, dönemin sonuna doğru, Cemal’in (1977a, s. 146-147) çevirmenlerin Türkiye Yazarlar Sendikası’nda örgütlenmesini; Yetkin’in (1978, s. 44) hem çevirilerin kalitesini arttırmak için hem de “çevirmenlerin yayımcılar karşısında hakları” daha iyi korunsun diye “aylık bir dergi” de çıkaracak “çevirmenler derneği” nin kurulmasını önermesi, çeviri alanının devlet merkezlienden ziyade sivil bir etkinlik olarak kalmasının son tahlilde tercih edildiğini göstermekte gibidir.

Çeviri etkinliği ile çevirmen hakkında, bir kısmı Tercüme Bürosu döneminin etkisinden kaynaklanan, hem “olumlu” hem “olumsuz” görüşlere rastlanmaktadır. Örneğin, Kaplan (1967, 1970; krş. Atok, 1971, s. 13; Sözer, 1967, s. 62) Marksist eserlerin çok çevrilmesinden ve aşırı öz Türkçecilikten şikâyet etmekte; Dino (1978) ise önceki dönemdeki engellenmenin aşılarak Marksist eserlerin çevrilmiş olmasından; yazın bilimci, şair-çevirmen Cevat Çapan ise İngiliz ve Amerikan

edebiyatlarından yapılan çevirilerin seçiminden oldukça memnundur (1977). Öte yandan, “ticari kaygı”dan şikâyet eden Cemal (1977b, s. 509), “çeviri siyasasının rasgeleliklerle ve piyasa yasalarıyla belirlenmesi”nden endişelenirken; Arpad (1970b) sorunların çözümünde erek-odaklı bir bakış ortaya koymaktadır: “Yanlış seçme yapan, ya da kötü çevireni zaman ve okur geri çevirecek: okunmayacak.” Böylece, Arpad’ın (1970a) deyişiyle “çeviricinin sorumluluğu” belirginleşmektedir: “[Çevirici] yayıncının kaygularını ve okur yığınının isteklerini”, “sececeği eserin kendi toplumu, hiç değilse aydın çevreleri için yararlılık oranını büsbütün düşünmezlik edemez”; zira Cemal’e (1977a, s. 143 ve 146) göre, “çok sınırlı bile olsa, ‘çeviri seçen’ bir okuyucu kitlesi oluşma yolundadır.” Cemal’in de Nobel Ödülü’nün sebep olduğu “çeviri maratonu”nda (a.e.) çevirmenin, yayıncının sorumluluğunu hatırlatması, bu dönemde Türkiye toplumunda Chesterman’ın (1993) “profesyonel normlar”ının belirgin hale gelmeye ve “beklenti normları”nda ise iyileşme görülmeye başlandığına işaret etmekte gibidir.

Dönemin serbest piyasa koşullarında Toury’nin çeviri normları, doğal olarak, önceki dönemdeki kadar belirgin olmasa dahi, Tercüme Bürosu için “gerçek çeviri ve gerçek kitap kavramını ortaya koyarak [...] bir geleneğin doğup yaşamasına öncü oluyordu” diyen Erhat (1974, s. 10-11) gibi, ikinci dönemin çeviri normlarının devam ettirilmeye çalışıldığı değerlendirilebilir: “Açtığı yoldan yürüyoruz, daha da çok yürüyeceğiz” (a.g.e., s. 16). Çeviri dilinde ilk kez kaynak-erek karşıtlığını kullanmaya başladığı görülen Vardar ise, çeviri eylemini akademik bir dille betimlerken, Cumhuriyet Dönemi boyunca neredeyse “görünmez” olan sözlü çeviriyi kuramsal bağlamda “görünür” kılan ilk yazınsal aktördür: “Bir ‘kaynak’ dildeki göstergelerle bunların oluşturduğu anlamsal-biçimsel bütünleri bir ‘erek’ dildeki göstergesel ve anlamsal-biçimsel bütünlerle dönüştürme eylemidir çeviri ve ‘eşanlı’ bir edimi de yansıtabilir, ‘artanlı’ bir edimi de” (1978, s. 67, özgün vurgu).

Bu üçüncü dönemde, Tercüme Bürosunun Türk Dil Kurumunun dil devrimiyle ilgili amaçları ile de paralel olan işlevlerini genellikle yerine getirdiğine inanılmaktadır (vurgular benim): “Dilimiz bir hayli *arlaşmış* [sadeleştirme], *gelişmiş* [yenileştirme] ve *özleşmiştir* [özleştirme]”; “Millî Eğitim Bakanlığının dünya klasiklerinin yüzlerce çevirisi Türk okurunun görüş açısını ve düşün dünyasını geliştirmeseydi *Türk şiir ve düzyazısında yeni bir dönem* başlayabilir miydi?” (Arpad, 1970b); “Çağdaş Türk yazınının hemen her döneminde, özellikle de 1940’lardan sonra *yaratıcı bir işlevi olmuştur çevirinin*” (Gürsel, 1978, s. 26); “Bu çığır, kültür ve edebiyatımızda yenilik getirmekle, dilimizi biçimlendirmekle kalmadı, *yayın hayatımızı da bir düzene soktu, bilimde metne ve somut gerçeğe dayanılmasına yol açtı, dünya düşünü, yazını ve sanatı ile alışverişe koydu* Türk aydınını ve sanatçısını” (Erhat, 1974, s. 16); “[b]ugün hala gereken biçimde çevirmiyorsak da çeviri anlayışımız ilerlemiştir” (Özgü, 1975, s. 231). Söylemlerde bu ilerlemeye ilişkin işlevsel çeviri bakımından üç çarpıcı örnek bulunmaktadır: Şair-çevirmen Cemal Süreya’nın Holmes’un (1970, s. 93) “üst-şiir” yaklaşımına benzer bir şekilde, şiir çevirisinin erek-kültür olanaklarından yararlanarak kendi başına bir şiir olabilmesini önermesi (1976, s. 113-115); film çevirisinin “sözlendirme” aşamasında Nâzım Hikmet’in artık ve eksik hece bırakmaması, Ferdi Tayfur’un ise devrik tümceye başvurarak, “Laurel-Hardy gibi güldürü oyuncularını konuşurken Türkçeyi Ermeni, Kayserili ve İngiliz şivesiyle seslendirmeye aktar[ması]”, “Amerikan esprileri yerine Türk esprilerini koyarak çeviri yap[ması]” (Cimcoz, 1968, alıntılayan Onaran, 1978, s. 90-91); tiyatrocü şair-çevirmen Özdemir Nutku’nun (bkz.

Necatigil, s. 281-282) “[O]yun çevirisi [...] bir yaşam kesitini, bir dünyayı canlandırmayı gerçekleştirmelidir” düşüncesiyle, çevirmenden “kendini hem bir tiyatro yönetmeninin, hem de seyircinin yerine koy[arak]” “sözlere nasıl can katacağını bilme[sini]” istemesi (1978, s. 81-85). Ayrıca, Türkay’ın (1967, s. 6) Avrupa’da “çeviri kuramı”nda “1930’ların başlarında, çevirmenin amaç bakımından asla uyan çeviriler yapabileceği ilkesi”nin ortaya çıktığını bildirerek, “çevirmenin amacı[nın] çevirdiği yapıtın bir modelini dökmek olmaktan çık[tığını]” ileri sürmesi, kuramdan yararlanarak çeviriye geniş bir bakış açısıyla yaklaşma girişimi olarak önemlidir.

“Shakespeare’e Saygı” (Eyüboğlu, 1964) metninden “Çeviriye Saygı” (Arpad, 1970b) metnine ulaşılan bu dönemde, yine de çeviri ile çevirmenin toplumda yeterince saygın konuma henüz erişemediği, zaman zaman “meslek” olarak anılan çevirinin henüz “profesyonel” anlamda bir meslek olamadığı, «sanat ve sanatçı» anlayışının devam ettiği gözlemlenmektedir. Ne var ki, söylemlerde “çeviricilik” mesleğinin sosyolojik yönü artık daha “görünür”dür: Ör. Erhat (1974, s. 13), öykücü ve şair Nedim Gürsel (1978, s. 25-26) ve Dino (1978, s. 105) Tercüme Bürosu çalışmalarını “imece” diye tanımlamakta ve bu tanımlama tekelci olmayan, liyakate önem veren, dış katkılara açık, dürüst, dostça yani eşitlikçi bir iş birliği içinde mütevazı bir çalışma biçimini ifade etmektedir: “toplumsal bir çeviri hareketi” (Kurultay, 1999, s. 16; krş. Erhat, 1978, s. 56). Liderlikte özellikle Gürsel (a.e.) ile Dino’nun (a.g.e., s. 109-111) söylemleriyle, bu kez, Eyüboğlu Ataç’ın bir adım önünde gösterilmektedir. Öykücü, çevirmen Tomris Uyar (1978) ve Yetkin (1978, s. 43) ise, sadece sayfa bölüşerek değil, birlikte oturup, eşit koşullarda, tartışarak yapılacak “ortak çeviri”nin sürece yararından ve çevirmenler için keyfinden bahsetmektedir. Cemal (1978, s. 45-46), “gerek yüksek öğretim kurumlarında gerekse başka bağımsız kurumlarda” “kuramsal temellere dayanarak çeviri yapmayı öğretmek”ten söz ederek adeta akademik çeviri eğitimi çağırılmaktadır.

Aslında 1940’lı yıllarda “Profesör Halide Edip” önderliğinde İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde “Shakespeare oyunlarının çevirisine adanmış bir ‘Shakespeare Semineri’” etkinliği, Tercüme Bürosu etkinlikleri, “70’li yıllarda” Prof. Dr. Akşit Göktürk önderliğinde yapılan edebiyat çevirisi ve çeviri eleştirisi çalışmaları (Akbulut, 2016, s. 11-15) ve Batur’un (1978, s. 95) terim çevirisi, Erhat’ın (1978, s. 57-58) şiir çevirisi bağlamında bahsettiği akademik toplantılar ile “çeviribilimsel” çalışmaların gelişi kendini adım adım göstermiştir. Bu ilerlemede değerli katkıları bulunan Azra Erhat’ın gelinen aşamayı *mütevazıca, sanki hiç katkısı yokmuş gibi* karşılaması ve kendi kuşağına *hala görev çıkarması* çarpıcıdır: “Çeviri bilim düzeyine çıkarıldı demek [;] [ç]ok yol alınmış besbelli”; “Bu yeni olguyu algıladıktan sonra, elbette ki *bizim de* konuyu, çevirileri ve çeviri alanını *yeni bir açıdan* bir daha göze alıp *incelememiz* gerekecek.” (Erhat, a.g.e., s. 58, vurgu benim).

Bütün bu çalışmalar 23-26 Ocak 1979 tarihlerinde yapılan “Birinci Çeviribilim Sempozyumu” ile adeta resmiyete kavuşur. Avusturya Başkonsolosluğu Kültür Ofisi, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü ile Türk-Alman Kültür Enstitüsü’nün İstanbul’da ortaklaşa düzenlediği bu “öncü” toplantıya Almanya, Avusturya ve Türkiye’den toplam on bir akademisyen katılır. Sempozyumun başlığındaki “çeviribilim” terimi ise, çevirinin “özerk ve görgül” bir sosyal bilim olarak çalışıldığı disiplinin adı olarak Türkiye’nin kamusal alanında ilk defa kullanılmaktadır. Aynı sene, muhtemelen sempozyumdan sonraki bir tarihte, Şârâ Sayın, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Almanca Bölümünün çıkardığı *Bağlam* başlıklı dergide konuları üç uzmanlık alanına ayırır: “dilbilim”, “yazınbilim” ve “çeviribilim” (a.g.e., s. 102 ve 135). 1982 ve 1983

yıllarından itibaren ise Türkiye’de ilk “mütercim-tercümanlık” bölümleri kurulmaya başlanır (bkz. Akbulut, 2016, s. 10; Eruz, 2003, s. 96-104).

SONUÇ

“Çevirinin ‘toplumsal yüzü’” anlamına gelen “çeviri kurumu”nun Türkiye Cumhuriyeti’nin Erken Dönemi bağlamındaki bir “özbetimleme”si olan bu araştırma, geçmiş kavramaya çalışırken çeviri söylemlerinin ürettiği anlamları, kavramları kendi tarihsel bağlamında yorumlamayı ve kendi kuyruğunu ısıran yılan misali “çeviriyi çevirme”yi amaçlamaktadır. Böylece, Cumhuriyet Türkiye’si çeviri tarihinin akademik çalışmalar öncesi dönemini çeviribilimsel bir pencereden, Türkçe ve Anadolu çeviri geleneğini veriler yoluyla yansıtan bir süreklilik içinde kur(gula)maya çalışmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 1979 yılındaki ilk çeviribilim sempozyumuna kadar geçen süre içerisindeki üç çeviri etkinliği dönemindeki söylemlerde yani “sözcelem”lerde, Jakobson’un tanımladığı tüm dil işlevlerinden faydalanmak suretiyle, çevirinin hem kavram hem uygulama düzleminde, salt dilsel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olarak, ürün, süreç ve işlevleriyle geniş bir açıdan ele alınmış olduğu gözlemlenmektedir. Dahası, söylemlerdeki “yarı akademik” niteliğin, çevirinin toplumsal yanı ile kültürel etkileşim boyutunun özellikle ikinci ve üçüncü dönemlerde giderek arttığı görülmektedir. Ayrıca, 56 “yazınsal aktör”ün raslantısal olarak elde edilmiş toplam 127 adet söylemine dayanan bu araştırmadaki üç tarihsel dönem söylem sayısı/sene oranı bakımından incelendiğinde, birinci dönem için 1,09, ikinci dönem için 2,71 ve üçüncü dönem için 3,25 değerleri elde edilerek söylemlerin zaman içinde sayıca da artış gösterdiği söylenebilmektedir.

Çeviri söylemlerinin yayımlandığı “kanal”lar göz önüne alındığında, birinci ve ikinci dönemde *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Akşam* gibi ana akım gazetelerde yer alan gazete söylemlerinin üçüncü dönemde yerlerini daha ziyade dergi makalesi ve kitap bölümü söylemlerine bıraktığı gözlemlenmektedir. Bu kanallar arasında, Cumhuriyet tarihinde sadece çeviri amaçlı, bilinen, ilk dergi olma özelliğini taşıyan ve Tercüme Bürosunun yayın organı olan *Tercüme* dergisinin yanı sıra üç dönemde de etkin olmuş olan *Varlık* ve üçüncü döneme özellikle “Çeviri Sorunları Özel Sayısı” ile adeta damgasını vuran *Türk Dili* dergisi bir adım öne çıkmaktadır. İkinci dönemde, Nayır’ın deyişiyle, “aktüalite mevzu” haline dönüşen çeviri söyleminin, son dönemde gazeteler yerine yazın ve dille ilgili çok sayıda dergi ve kitaba girmeye devam etmesi, çevirinin artık günlük bir konudan ziyade daha bir “uzmanlık” alanı olarak görülmeye başlandığına ve akademik çeviri çalışmalarına yaklaşıldığına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Zira çeviri söylemlerinin içeriklerinde üç dönem boyunca, özellikle Tercüme Bürosu ile başlayacak şekilde, bir “gönderge” çeşitliliği, genel bir bakış açısından özel konulara doğru bir yönelme meydana gelmektedir.

Ne var ki, bu üç çeviri etkinliği boyunca çeviri kurumunda “uzmanlık” kavramının henüz oluşmadığı gözlemlenmektedir. Birinci dönemde daha ziyade dil bilenlerin, ikinci ve üçüncü dönemde ise yazarların yan meşgalesi olarak algılandığı görülen çevirmenliğin üçüncü dönemin sonlarına doğru dahi uzmanlık gerektiren ayrı bir meslek dalı olarak düşünülmediği ve çeviriye bazen sadece dil becerisi gereken bir zanaat bazen de yazarlara, şairlere mahsus bir sanat, hatta bilimsel bir sanat dalı olarak yaklaşıldığı gözlemlenmektedir. Ne var ki, son dönemde bir çevirmenler derneğinin kurulmasına ihtiyaç duyulması, metinlerde “Shakespeare’e Saygı”dan

“Çeviriye Saygı”ya gelinmesi, çevirmenin özgürlükleri, sorumluluklarının tartışılmaya başlanması toplumda meslekleşme çabalarının oluşmaya başladığını da göstermektedir.

Öte yandan, bu üç çeviri etkinliği döneminde de çeviri kurumu Türk toplumunda “görünür”dür. Birinci dönemde toplumsal bir “beklenti”yle erek-çoğuldizgede merkezi bir konuma oturtulmak istense bile, bu görünürlüğün kurumları yeni yeni oluşan bir toplumda yeterince “olumlu” olmadığı gözlemlenmektedir; birinci dönemin etkisiyle ikinci dönemde devlet eliyle Tercüme Bürosu çeviri etkinliğinin başlatılması ile çeviri kurumunun görünürlüğünün özellikle ilk yıllarda “çok olumlu”, sonrasında ise “olumlu”ya dönüştüğü değerlendirilebilir. Serbest piyasa koşullarının hâkim olmaya başladığı üçüncü dönemde ise kimi zaman “olumsuz” kimi zaman “olumlu” görünürlükten söz etmek mümkün gibidir. Böylece, üç dönem boyunca oluşturulan tüm çeviri söylemlerinin yani “düz-söz” edimlerinin zaman içerisinde “edim-söz” işlevini yerine getirerek akademik çeviri eğitimi “çağırdıkları” ve bu çağrıya tepki olarak oluşan “etki-söz” edimi sayesinde Türkiye’de ilk çeviribilimsel toplantıların yapılmaya başlandığı ve üniversitelerde mütercim ve tercümanlık bölümlerinin kurulmaya başlandığı da yorumlanabilir.

Süreçteki bu değişimler söylemlerin diline de yansımaktadır. Metinler kaynakçalarla, alıntılarla, etkin görüşlerle ve yeni terimlerle daha akademik bir niteliğe bürünmektedir: Ataç’ın “çeviri” ve “çevirmen” sözcüklerini sırasıyla 1948 ve 1952 yıllarındaki söylemlerinde türetmesi; Türkyay’ın 1967 yılında farklı bir anlamla dahi olsa “çeviribilim” alanından söz etmesi; Berke Vardar’ın “kaynak-erek” karşıtlığını kullandığı söyleminde sözlü çeviriye akademik bir tanımlama ile topluma hatırlatması, “alaturkalaştırma”, “çeviri eleştirisi”, “çeviri kuramı”, “özgür çeviri” gibi yeni kullanılmaya başlanan daha birçok adlandırmanın arasından bir adım öne çıkanlardır. Söylemlerin dilindeki değişimin bir diğer çarpıcı örneği ise, Cumhuriyet’in Kuruluş Döneminde çeviri etkinliğinin önemine dair “biz” dili eşliğinde sıkça kullanılmaya başlanan meseleye sahip çıkma, birliktelik, kesinlik/kararlılık ve zaruret vurgusunun, Tercüme Bürosu Döneminin özellikle ilk evrelerinde daha da artarak okunması, Büronun etkinliğinin resmen sona erdirilmesinden sonra üçüncü döneme gelindiğinde “serbest piyasa” koşullarının etkisi altında artık böyle bir vurgunun yapılmaması, “çeviri” konusunun daha “serbest”, daha “özgür” bir dille tartışılmasıdır.

Üç dönem çeviri etkinliğine “çeviri normları” bakımından yaklaşıldığında da dilsel değişime paralel bir tutum bulunduğu görülmektedir: Batı kültürünü merkeze alan ve “doğrudan” yani aslından çeviriye öneren bir süreç-öncesi çeviri normu ile Türk toplumunun dilsel, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını da göz önüne alan, hem kaynak-odaklılığı hem de erek-odaklılığı barındıran “karma”, “iki-kutuplu” bir öncül norm ve Türkçenin güzel ve doğru kullanılmasını, tam çeviri yapılmasını öneren çeviri-süreci normları birinci dönemde başlayıp ikinci dönemde kuvvetle belirginleşmektedir. Fakat Akademik Çeviri Çalışmaları Öncesi Döneme gelindiğinde, Erhat’ın (1974, s. 16) “Açtığı yoldan yürüyoruz” demesinde ifadesini bulduğu gibi, bir taraftan Tercüme Bürosu Döneminin normları etkisini devam ettirmeye çalışırken, diğer taraftan, “serbest piyasa” koşullarının etkisiyle çeviri normlarının nispeten belirsizleştiği öne sürülebilir. Öte yandan, çeviriye daha toplumsal bağlamında yaklaşım gösterilen üçüncü dönemde “çevirmenin özgürlüğü”, “çevirmenin sorumluluğu”, “örgütlenme” ve “okur-odaklılık” gibi konuların tartışılmaya başlanmasıyla, bu kez Chesterman’ın (1993) “profesyonel normları” ile “beklenti normları”nın daha belirgin olarak oluşturulmaya başlandığı da gözlemlenmektedir (krş. Çavuşoğlu, 2016, s. 510-514).

Böylece, Cumhuriyet'in Erken Dönemindeki çeviri söylemlerine yansıyan iki kutuplu çeviri normlarına bakarak Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemiyle belirginleştiği bilinen "Batılılaşma" ülküsünün Cumhuriyet Döneminde de devam ettirildiği; benzeri bir şekilde, Anadolu'da Beylikler Döneminde görülmeye başlanan ve Tanzimat Döneminde de yeniden filizlenen bir olgu olarak Türkçenin, Türk toplumu ve kültürünün önemini dile getirilmesinin Cumhuriyet Döneminde daha belirginleşerek kuvvetlendiği ileri sürülebilir. Böylece, bu dönemde erek kültürde var olan "Batılılaşma" kavramının Batı kültürünü erek kültür yerine koymayı amaçlayan tek taraflı bir kavram olmadığı anlaşılmaktadır: Özellikle Tercüme Bürosu döneminde öne çıkan, Batı kültürünün ürünlerini, Antik Çağda Latin dünyasının Yunan kültüründen çeviriler yoluyla kendi dilini ve kültürünü geliştirirken yapmış olduğu gibi, "kendi malı haline getirme" stratejisi ve çevirinin milliyetçilik karşıtı değil, "milliyetçilik aracı" olarak görülmesi "Batılılaşma" sürecinin bu iki yönlü halini göstermekte gibidir.

Son olarak, bu 56 yıllık çeviri etkinliği süreci üzerindeki etkilerinden dolayı, bu araştırmaya konu olan 56 yazınsal aktörün arasından bazı öznelere öne çıkmaktadır: Çevirinin işlevini medeniyetlerarası bir yaklaşımla ele alan *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* başlıklı çeviri tarihi eseriyle Hilmi Ziya Ülken; Tercüme Bürosu Döneminin mimarı olarak başlangıç evresindeki hem fikir hem uygulama düzeyindeki etkisiyle dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel; Tercüme Bürosunun ilk iki başkanı, resmi ve gayriresmi lideri Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu; ilk iki dönemdeki toplam 11 söylemiyle bu araştırmadaki en üretken yazar olan, *Varlık* dergisinin kurucusu Yaşar Nabi Nayır (bkz. Çavuşoğlu, 2016, s. 462); ikinci ve üçüncü dönemdeki değerli katkılarından sonra, çevirinin bilimsel olarak çalışılması sürecine ulaşılmasına sanki hiç katkı yapmamış gibi mütevazıca kendisine ve kuşağına hala görev çıkararak Azra Erhat; 1952 yılında Uluslararası Sanatçılar Konferansı'nda "Uluslararası Çevirmenler Federasyonu"nun Avrupa'da, 1978 yılında da "çevirmenler derneği"nin Türkiye'de kurulmasını öneren Suut Kemal Yetkin; Türkçede "çeviribilim" terimini, günümüzdeki anlamıyla olmasa da, ilk kez kullandığı anlaşılan Osman Türkay ve çevirinin "çağdaş çeviri kuramı" ile özerk bir bilim dalı olarak çalışılması gerektiğini toplumuna ilk kez ifade ederek Türkiye'de çeviribilim alanının öncüsü konumunda olan Akşit Göktürk.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin Erken Dönemindeki çeviri söylemlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki, bu dönemdeki çeviri çalışmaları «ufuk açıcı» terimsel, kavramsal, eleştirel, yarı-kuramsal ve pedagojik yönleriyle Türkiye'deki "akademik çeviri çalışmalarına" yani "çeviribilimsel" çalışmalara sağlam bir alt yapı oluşturmuş (krş. Akbulut, 2016, s. 15) ve bunu kendi köklerinden yani kendi çeviri geleneğinden de beslenerek, Batı dünyasının bu alandaki gelişmelerine koşut olarak (krş. Yazıcı, 2005, s. 190), hatta bu gelişmelerde etkin, «öncü» bir rol oynayarak yapmıştır. Ayrıca, bu dönemdeki çeviri söylemlerinden yine anlaşılmaktadır ki, Fuat'ın 1962 yılında "Yabancı dillerden Türkçeye yapılan çevirilerdeki gelişme, dilimizin gelişmesiyle at başı gidiyor" (s. 104) demesi, Erhat'ın 1974 yılında "Çeviri yaparken, Türkçeyi de 'yapıyordu' çevirmenler" (s. 16) demesinde ifadesini bulduğu gibi, bu erken dönemdeki çeviri çalışmaları, hem çeviri kurumunun Türk toplumunda, merkezi ve/veya görünür bir konumda bulunması hem de dil devriminden beklentilerin çevirinin işlevleriyle örtüşmesi yoluyla, Tercüme Bürosunun önderliğinde, başta Türk yazı dili ve edebiyatı olmak üzere, Türkiye'deki bilimsel, sanatsal, kültürel

ve entelektüel, kısacası, toplumsal hayata dair öğelerin yabancı kültürlerle etkileşim içinde gelişmesine çok değerli katkılar sağlamıştır (krş. Yazıcı, 2013, s. 1133, 1134 ve 1137).

Bu gibi tarihsel araştırma ve yaklaşımlarla çeviri kurumunun “iç hafızası”nı canlı tutarak ona yeni eklemeler yapmanın, bugünü daha iyi anlama, geçmişteki katkılardan yararlanma ve böylece geleceğe hazırlanma yolunda önemli olduğunu unutmamak gerekir. Eyüboğlu’nun bu konudaki vurgusu önemlidir: “[B]ilhassa tercüme sahasında bizden evvel sarfedilmiş emekleri bilmemek cidden hazin bir vakıadır.” (1941, s. 470).

KAYNAKÇA

1. Genel Kaynakça

- Akbulut, Ayşe Nihal (2016). *Türkiye’de Çeviribilim: İlk Adımların Yol Arkadaşlığı*. İstanbul: Sözcükler.
- Akbulut, Ayşe Nihal (2004). *Söylenceden Gerçekliğe*. İstanbul: Multilingual.
- Anamur, Hasan (1997). “Önsöz”. *Hasan Âli Yücel Anma Kitabı, Çeviri: Ekinler ve Zamanlar Kavşağı*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yay., s. I – VII.
- Austin, John Langshaw (1962). *How to Do Things with Words*. Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Bayazoğlu, Ümit (2006). “Tercüme Bürosu’nun Dünyada Benzeri Yoktu”. *Cumhuriyet Kitap*. No: 854, s. 10-11.
- Bengi-Öner, Işın (2001). *Çeviri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bengi-Öner, Işın (1999). *Çeviri bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?* İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Berk, Özlem (1999). *Translation and Westernization in Turkey: from the 1840s to the 1980s*. 2004’te Yayımlanmış Doktora Tezi. Warwick Üniversitesi. Coventry, İngiltere.
- Berman, Antoine (2004). “Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler”. Mehmet Rifat (Çev.). *Çeviri Seçkisi 2: Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı*. Yay. Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 13-29.
- Chesterman, Andrew (2006). “Questions in the Sociology of Translation”. *Translation Studies at the Interface of Disciplines*. T. Seruya vd. (Ed.). Amsterdam: Benjamins, s. 9-28.
- Chesterman, Andrew (1993). “From ‘Is’ to ‘Ought’: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies”. *Target*. C: V. No: 1, s. 1-20.
- Çavuşoğlu, Özgür (2016). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Yazınsal Aktörlerin Çeviri Söylemleri (1923-1979)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, Özgür (2015). *The “Rewriter” par excellence: “Türkçe Söyleyen” Can Yücel*. Saarbrücken, Deutschland: Lambert Academic Publishing.
- Demircioğlu, Cemal (2011). “Türkçede ‘Çeviri’yle İlgili Terim ve Kavramlara Tarihsel Bir Bakış”. Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü Semineri power-point sunumu. 16 Kasım 2011. (Çevrimiçi) http://users.okan.edu.tr/cemal.demircioglu/2011_BU.pdf. Erişim Tarihi: 15.07.2015.
- Demircioğlu, Cemal. (2005a). *From Discourse to Practice: Rethinking ‘Translation’ (terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul. (Çevrimiçi) https://users.okan.edu.tr/cemal.demircioglu/Demircioglu_Ph.DThesis.pdf. Erişim Tarihi: 10.09.2024

- Demircioğlu, Cemal. (2005b) "Okan Üniversitesi'nde Bir İlk". *Çeviribilim*. 5 Aralık 2005. (Çevrimiçi) <http://ceviribilim.com/?p=48>. Erişim Tarihi: 4 Eylül 2024.
- Eruz, Sakine (2003). *Çeviriden Çeviribilime: Yüzyılımız Penceresinden Çeviribilimsel Gelişmelere Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual.
- Even-Zohar, Itamar (2002). "The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer". *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture*. Saliha Parker (Ed.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, s. 166-174.
- Even-Zohar, Itamar (1994). "Culture Planning and the Market: Making and Maintaining Socio-Semiotic Entities". Dartmouth College adlı okulda 22-27 Temmuz 1994 tarihleri arasında düzenlenen "The Making of National Cultures" (Ulusal Kültürlerin Oluşturulması) başlıklı toplantıda sunulan bildiri.
- Günyol, Vedat (1985). "Türkiye'de Çeviri". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C:2. İstanbul, s. 328.
- Haeseryn, René (2003). *FIT over Fifty Years: 1953-2003*. UNESCO Publishing.
- Hermans, Theo (1999). *Translation in Systems*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hermans, Theo (1995). "Translation as Institution", *Translation as Intercultural Communication: Selected Papers from the EST Congress*. M. Snell-Hornby, Z. Jettmorava ve K. Kaindl (Eds.). Prague, Amsterdam: Benjamins, s. 3-20.
- Holmes, James S. (1988). "The Name and Nature of Translation Studies", *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, s. 66-80.
- Holmes, James S. (1970). "Forms of verse translation and the translation of verse form". *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. James S. Holmes (Ed.). the Hague: Mouton, s. 91-96.
- Holz-Mänttari, Justa (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki.
- Işık, İhsan (2004). *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*. C: II. Ankara: Elvan Yayınları.
- İldeş, Özgür (2013). *Resmi Türk Rönesans'ına Aracı Bir Dergi: Tercüme*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Karantay, Suat (2003). "Tercüme Bürosu: Normlar ve İşlevler", *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriyi Düşünenler*. Mehmet Rifat (Ed.). İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 65-73.
- Kayaoğlu, Taceddin (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Kıran, Zeynel ve Ayşe Kıran (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kurultay, Turgay (1999). "Cumhuriyet Türkiyesinde Çevirinin Ağır Yüğü ve Türk Hümanizması". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi XI*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 13-36.
- Levend, Ağah Sırrı. (1949). *Türk Dili Edebiyatının İlk Mahsulleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Luhmann, Niklas (1995). *Social Systems*. John Bednarz, Jr. ve Dirk Baecker (Çev.). Kaliforniya: Stanford Üniversitesi Basımevi.
- Maarif Vekilliği (1939). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*. Ankara: T.C. Maarif Vekilliği.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1946). *Tercüme: Şiir Özel Sayısı* (19 Mart 1946). Cilt: 6. Sayı: 34-36.
- Necatigil, Behçet (2000). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. Hilmi Yavuz ve Enver Ercan (Ed.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Paker, Saliha (2005). "Bir Çeviri Tarihi Kur(gula)mak Neden Gerekli (Olsun)?" Okan

- Üniversitesi'nde 26. 12. 2005 tarihinde yapılan bir konuşma.
- Popoviç, Anton (1970). "The Concept 'Shift of Expression' in Translation Analysis". *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. Yay. Haz. James S. Holmes. Mouton: Slovak Academy of Sciences, s. 78-87.
- Pym, Anthony (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- Robinson, Douglas (1997). *Translation and Empire*. Manchester, UK: St. Jerome.
- Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2003). "Tercüme Bürosu Nasıl Doğdu: Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve Çeviri Planlaması". *Çeviri Seçkisi 1: Çeviriye Düşünenler*. Yay. Haz. Mehmet Rifat. İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 48-58.
- Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2001). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*. 2008'de Yayımlanmış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü. İstanbul.
- Toska, Zehra (2002). "Evaluative Approaches to Translated Ottoman Turkish Literature in Future Research". *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture*. Saliha Paker (Ed.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, s. 58-76.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Toury, Gideon (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Ins. for Poetics.
- Türk Dil Kurumu (1952). *Dil Davası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uyanık, Necmi (2009). "Yenileşme Yolunda Bir Türk Aydın ve Ondaki Fransa Tesiri Üzerine Bazı Tespitler", *The Journal of International Social Research*. C: I. No: 6, s. 665-681, (Çevrimiçi) www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf. Erişim Tarihi: 3. Mart 2016.
- Venuti, Lawrence (1994). "The Translator's Invisibility: The Evidence of Reviews". *In Other Words: Journal of the Translator's Association*. No: 4, s. 16-22.
- Vermeer, Hans J. (1989). "Skopos and Commission in Translational Action". *The Translation Studies Reader*. Lawrence Venuti (Ed.) (2000). ABD ve Kanada: Routledge, s. 221-232.
- Yalçın, Murat (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C: I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yazıcı, Mine (2013). "Simplification as a Translation Universal". *Bildiriler Kitabı: 13. Uluslararası Dil, Yazın ve Değişim Sempozyumu: Basit Üslup- 26-28 Eylül 2013*. C: II. Ed. Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. Kars, s. 1131-1138.
- Yazıcı, Mine (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual.
- Yazıcı, Mine (2004). *Çeviri Etkinliği*. İstanbul: Multilingual.
- 2. Bütüncü ile İlgili Kaynakça**
- Adıvar, Halide Edip (1944). *Edebiyatta Tercümenin Rolü*. İstanbul, Kenan Matbaası.
- Ali, Sabahattin (1935). "De Profundis: Barkan [Burhan] Toprak'ın Tercümesi Münasebetile". *Varlık*. C: III. No: 56, s. 123-124.
- Arpad, Burhan (1970a). "Çeviricinin Sorumluluğu". *Varlık*. C: CXXXVI. No: 751, s. 13.
- Arpad, Burhan (1970b). "Çeviriye Saygı". *Varlık*. C: CXXXVI. No: 750, s.11.
- Artam, Nurettin (1937). "Tercüme ve Tercümelere Dair". *Varlık*. C: IV. No: 89, s. 259-260.
- Ataç, Nurullah (1952). "Çeviri Çağı". *Dil Davası*. Ankara. TDK Yay, s. 104-107.
- Ataç, Nurullah (1951). "Tercüme". *Söyleşiler* (1964). Ankara: TDK Yay., s. 283-286.
- Ataç, Nurullah (1948). "Çeviri Üzerine". *Ülkü*. C: II. No: 13, s. 3-4.

- Ataç, Nurullah (1941a). "İkinci Yıla Girerken". *Tercüme*. C: II. No: 7, s. 1-3.
- Ataç, Nurullah (1941b). "Tercüme Dair". *Tercüme*. C: I. No: 6, s. 505-507.
- Atay, Falih Rıfki (1944). "105 Yeni Tercüme". *Tercüme*. C: V. No: 27, s. 229.
- Atok, Oğuz Kâzım (1971). "Dilden Dile Sıkıntısı". *Varlık*. C: CXXXVIII. No: 766, s.12-13.
- Batur, Enis (1978). "İnsan Bilimlerde Türkçeleştirme Sorunları". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. No: 322, s. 93-96.
- Burian, Orhan (1944). "Tercüme ve Bizim için Manası Üzerine". *Ülkü*. C: VII. No: 75, s. 17-18.
- Cemal, Ahmet (1978). "Öğretimde Amaç ve Araç Olarak Çeviri". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. No: 322, s. 45-49.
- Cemal, Ahmet (1977a). "Çeviri Yazınımızda 1976: Gerçekler ve Eğilimler". *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, s. 141-147.
- Cemal, Ahmet (1977b). "Çeviri Yazını Üzerine". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXV: 308, s. 509-510.
- Cimcoz, Adalet (1968). "Sözlendirme Anıları". *Yeni Sinema*. Haziran/Temmuz. s. 19-20 ve 40-42.
- Cömert, Bedrettin (1978). "Kuramsal Açından Çeviri Sorunu". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 3-21.
- Çapan, Cevat (1977). "1976'da Çeviri Edebiyatı: 1976'da İngiliz ve Amerikan Yazarlarından Yapılan Çeviriler". *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, s. 132-140.
- Dino, Güzin (1978). "Sabahattin Eyuboğlu ve Türkiye'de Çeviri Hareketleri". Özdemir İnce. (Çev.). *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. No: 322, s. 104-111.
- Ediz, Hasan Ali (1939). "Tercüme ve Mütercime Dair". *Oluş*. No: 18, s. 279-280.
- Erhat, Azra (1978). "Ortak Çeviri". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 54-58.
- Erhat, Azra (1974). "Tercüme Bürosu". *Yeni Ufuklar*. C: XXI. No: 247. s. 8-16.
- Erhat, Azra (1944). "Yunan-Latin Klasikleri". *Tercüme*. C: V. No: 28, s. 317-319.
- Erhat, Azra (1940). "Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümedir". *Tercüme*. C: I. No: 3, s. 270-274.
- Eyüboğlu, Sabahattin (1993). "Can Yücel'in Şiir Çevirileri". *Her Boydan: Dünya Şiirinden Seçmeler, Türkçesi: Can Yücel*. İstanbul, Papirüs Yay., s. 5-8.
- Eyüboğlu, Sabahattin (1964). "Shakespeare'e Saygı". *Yeni Ufuklar*. C: XIII. No: 149, s. 9-15.
- Eyüboğlu, Sabahattin (1957). "Can Yücel'in Şiir Çevirileri". *Yeni Ufuklar*. C: VI. No: 66, s. 160-163.
- Eyüboğlu, Sabahattin (1941). "Sait Bey'in Bir Tercümesi Münasebetiyle". *Tercüme*. C: I. No: 5, s. 470-474.
- Fuat, Memet (1962). "Çeviride Anlam". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XII. No: 134, s. 104-107.
- Göktürk, Akşit (1978). "Yazınsal Çeviride Metin-ötesi Anlam İlişkileri". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 59-65.
- Güntekin, Reşat Nuri (1944). "Türkçenin Eksikleri". *Tercüme*. C: V, No: 26, s. 150-154.
- Gürsel, Nedim (1978). "Çeviri Etkinliği ve Kültür". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 21-26.
- Halman, Talat Sait (1953). "Shakespeare'in Manzum Tercüme Meselesi ve Aruz". *Tercüme*, C: X. No: 55, s. 63-73.

- Hikmet, Nâzım (1944). "119-120". *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar* (1968). Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 252-259.
- Kaplan, Mehmet (1970). "Milli Kültür, Yabancı Dil ve Tercüme Dair". *Hisar*. No: 73, s. 8-9.
- Kaplan, Mehmet (1967). "Tercüme Faaliyeti". *Hisar*. C: VII. No: 48, s. 5-6.
- Köni, Yunus Kazım (1940). "Tercüme Bürosu". *İstanbul Kültür*. C: VI. No: 273, s. 6 ve 19.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1928). "'Tercüme' Meselesi". *Hayat*. C: III. No: 75, s. 445-446.
- Kudret, Cevdet (1967). "İlk Adım: Çeviri". *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. C: I. Ankara: Bilgi Yay., s. 11-22.
- Kuntay, Mithat Cemal (1944). "Tercüme Merhalesinde Resmi ve Hususi Adımlar". *Tercüme*. C: V. No: 25, s. 53-60.
- Menemencioglu, Nermin (1968). "Çeviri Sorunları". *Papirüs*. No: 18, s. 7-10.
- Nahid, Haşim (1940). "Tercümenin İlmî Şartları". *Varlık*. C: X. No: 168, s. 595-597.
- Nayır, Yaşar Nabi (1944a). "Bir Tercüme Münasebetiyle". *Tercüme*. C: IV. No: 24, s. 451-454.
- Nayır, Yaşar Nabi (1944b). "Tercüme Çalışmaları ve Dilimiz". *Varlık*. No: 268-269, s. 439-440.
- Nayır, Yaşar Nabi (1943). "Tercüme Dair". *Tercüme*. C: III. No: 18, s. 422-425.
- Nayır, Yaşar Nabi (1940a). "Tercüme Hakkında", *Varlık*, C: XI, No: 178, s. 229-231.
- Nayır, Yaşar Nabi (1940b). "Tercüme Dair II". *Varlık*. C: XI. No: 179, s. 248-250.
- Nayır, Yaşar Nabi (1935). "Klasikler Katliamı". *Varlık*. C: II. No: 44, s. 305-306.
- Necatigil, Behçet (1951). "Almancada Türk Hikâyeleri". *Varlık*. C: XVIII. No: 370, s. 13.
- Nutku, Özdemir (1978). "Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 79-86.
- Onaran, Âlim Şerif (1978). "Çeviride Sinema Dili". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 86-92.
- Onat, Muvaffak Sami (1944). "Tercüme İşi Türkçe İşidir". *Varlık*. No: 272-273, s. 514-515.
- Örik, Nahid Sırrı (1938). "Tercüme Mes'elelerinden Biri". *Ülkü*. C: XII. No: 67, s. 93.
- Örik, Nahid Sırrı (1934). "Bir Tercüme Hey'etine İntizar". *Varlık*. C: I. No: 13, s. 1.
- Özgü, Melahat (1975). "Klasikler Çevirisinin Kültür Niteliği". *İkinci Türk Yayın Kongresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 225-232.
- Özön, Mustafa Nihat (1942). "Tercüme Faciası". *Ülkü*. C: II. No: 20, s. 10-11.
- Özön, Mustafa Nihat (1941). *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul. Maarif Matbaası.
- Özön, Mustafa Nihat (1936a). "Ahmet Mithat: IV. Tercüme". *Türkçede Roman*. C: I. İstanbul: Remzi Kitabevi. s. 307-310.
- Özön, Mustafa Nihat (1936b). "İlk Tercüme". *Türkçede Roman*. C: I. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 144-185.
- Sözer, Önay (1967). "Kafka'dan Dava ve Şato Çevirileri". *Yeni Dergi*. No: 34, s. 61-64.
- Süreya, Cemal (1976). "Kendini Çevirten Şiir". *Şapkam Dolu Çiçekle*. İstanbul: Ada Yayınları, s. 113-117.
- Şipal, Kâmuran (1967). "Dava ve Şato Çevirileri Üzerine". *Yeni Dergi*. No: 30, s. 212-225.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1956). "İlk Tercüme ve İlk Eserler". *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 262-264.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1942). *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İstanbul

Üniversitesi Yayınları.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1939). "Tercüme Meselesi". *Cumhuriyet*. No: 5399. 25 Mayıs.
- Tuncel, Bedrettin (1958). "Ataç ve Tercüme". *Tercüme*. C: XII, No: 63-64, s. 72-74.
- Tuncel, Bedrettin (1940). "Tercüme Meselesi". *Tercüme*. No: 1, s. 79-83.
- Türkay, Osman (1967). "Şiir Çevrilebilir mi?". *Yeditepe*. C: XVIII. No: 328, s. 6 ve 12.
- Türkay, Osman (1965). "Londra Mektubu: Çevirmenin Özgürlüğü". *Varlık*. No: 649, s. 4-5.
- Uyar, Tomris (1978). "Ortak Çeviri Deyince...". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: XXXVIII. No: 322, s. 58-59.
- Ülken, Hilmi Ziya (1935). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Vakıf Yayınları.
- Vardar, Berke (1978). "Dilbilim Açısından Çeviri". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 65-71.
- Yetkin, Suut Kemal (1978). "Başarılı Çevirinin Koşulları". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XXXVIII. No: 322, s. 43-45.
- Yetkin, Suut Kemal (1965). "Çeviri, Kültür Alış Verişinin Etkili Yolu". *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: XIV. No: 162, s. 440-445.
- Yetkin, Suut Kemal (1944). "Tercüme Seferberliği". *Tercüme*. C: V. No: 27, s. 239-240.
- Yetkin, Suut Kemal (1941). "Eski Bir Tercümeyi Okurken". *Ülkü*. C: I. No: 3, s. 8.
- Yücel, Can (1957). *Her Boydan: Dünya Şiirinden Seçmeler*. Ankara: Seçilmiş Hikayeler Dergisi Yay.
- Yücel, Hasan Âli (1959). "Tercüme Cenneti". *Cumhuriyet*. 10 Eylül 1959, s. 2.
- Yücel, Hasan Âli (1945). "Yunan Özel Sayısına Önsöz". *Tercüme*. C: V. No: 29-30, s. 1-4.
- Yücel, Hasan Âli (1940). "[Önsöz]". *Tercüme*. C: I. No: 1, s. 1-2.
- Yücel, Hasan Âli (1939). "Maarif Vekili Hasan Âli Yücel" (Birinci Türk Neşriyat Kongresi Açılış Konuşması). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*. Ankara: T.C. Maarif Vekilliği, s. 10-15.
- Yücel, Tahsin (1957). "Bir Çeviri Üzerine". *Varlık*. C: XXV. No: 460. s. 8-9.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER

Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri

Günce Yayınları

8.
BASIM

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

TÜRK EDEBİYATINDA ÜKRONYA

MURAT GÜR

Günce Yayınları

DR. MUSA ERASLAN

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE

MİZAH VE İRONİ

Günce Yayınları